

INFORMATIU MUSEUS

REVISTA DE RECERCA I DE DIVULGACIÓ CULTURAL DELS MUSEUS DE REUS

època III, núm. 33, gener de 2006

PUBLICACIONS... I UNA SÈRIE DE TV / L'ESCLTURA DE BACUS PROCEDENT DEL MURTRAR (RIUDOMS) / FESTIVAL MEMORIMAGE REUS 2006 / EL PROJECTE DE GAUDÍ PER AL SANTUARI DE MISERICÒRDIA / EL CENTRE D'INTERPRETACIÓ DE L'ART RUPESTRE DE LES MUNTANYES DE PRADES, UNA NOVA SECCIÓ MONOGRÀFICA DEL MCCB / HOMENATGE ALS BRIGADISTES INTERNACIONALS / EL CATÀLEG DEL FONS D'ART CONTEMPORANI / PILARÍN BAYÉS FA UNA "CONFERÈNCIA DIBUIXADA" EN LA PRESENTACIÓ DE LA PETITA HISTÒRIA DELS MUSEUS DE REUS / PROJECTE D'ESTUDI DEL PAISATGE ARQUEOLÒGIC ANTIC A L'AGER TARRACONENSIS / ICONOGRAFIA D'UNA LÀMINA REPUSSADA, DE BRONZE, DEL MUSEU DE REUS / NOTES SOBRE ELS FONS D'ÈPOCA ROMANA I LA DOCUMENTACIÓ DEL MASV / OFICIS PER AL RECORD, A VILALLONGA DEL CAMP / RESSENYES / ENTREVISTA: ALBERT ARNAVAT / L'ESCOLA D'ART I DISSENY DE REUS / BREUS / AGENDA

INSTITUT MUNICIPAL
DE MUSEUS
REUS

Raval de Santa Anna, 59
43201 REUS

BACUS DEL MURTRAR.
NÚM. D'INV. 3119.
FOTO: F. X. CABRERO / IMMR.

IM

"EL QUI ÉS QUI DE L'ART CONTEMPORANI REUSENC DELS DARRERS 25 ANYS"

INFORMEU-VOS ALS MUSEUS DE REUS

MUSEU D'ARQUEOLOGIA
SALVADOR VILASECA
REUS

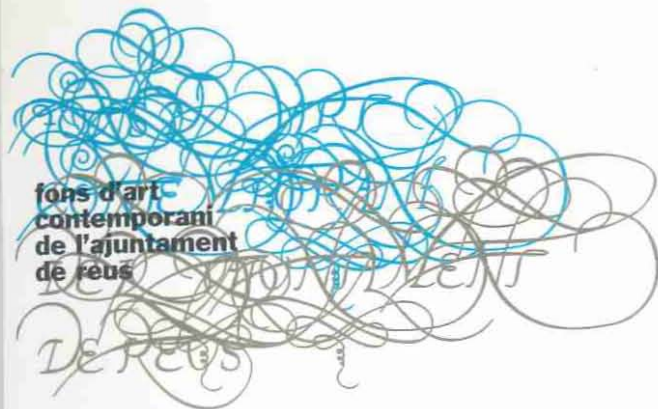
Raval de Santa Anna, 59
43201 REUS
Tel. 977 345 418
Fax 977 345 249

MUSEU
D'ART I HISTÒRIA
REUS

Plaça de la Llibertat, 13
43201 REUS
Tel. 977 344 833

EDICIONS DE L'INSTITUT MUNICIPAL DE MUSEUS DE REUS

Crèdits

Edita:

Institut Municipal
de Museus de Reus
Raval de Santa Anna, 59
43201 REUS
Tel. 977 345 418
Fax 977 345 249
info.museus@reus.net
www.reus.net/museus/

Director:

Jordi Suàrez

Coordinació:

Jaume Massó

Projecte gràfic:

Pragma General d'Edicions, SL

Impressió:

Anigraf, SA

Copyright:

Dels textos, els autors respectius; de
les imatges, els autors respectius.

Tiratge:

1.500 exemplars

Dipòsit legal:

T-582-94

MUSEU D'ARQUEOLOGIA
SALVADOR VILASECA
REUS

Raval de Santa Anna, 59
43201 REUS
Tel. 977 345 418
Fax 977 345 249

MUSEU
D'ART I HISTÒRIA
REUS

Plaça de la Llibertat, 13
43201 REUS
Tel. 977 344 833

FOTOTECA
MUNICIPAL
REUS

Raval de Santa Anna, 59
43201 REUS

unió de botiguers de reus
Col·labora amb els museus de Reus

Sumari

- [3] **Editorial**
PUBLICACIONS... I UNA SÈRIE DE TV
- [4] **La peça**
L'ESCLTURA DE BACUS PROCEDENT DEL MURTRAR (RIUDOMS)
- [6] **La cultura a Reus**
FESTIVAL MEMORIMAGE REUS 2006
- [7] **El racó de ...**
TERESA PALLARÉS PIQUÉ
- [8] **Aportacions**
EL CENTRE D'INTERPRETACIÓ DE L'ART RUPESTRE DE...
HOMENATGE ALS BRIGADISTES INTERNACIONALS
- [12] **Del museu**
EL CATÀLEG DEL FONS D'ART CONTEMPORANI
PILARÍN BAYÉS FA UNA "CONFERÈNCIA DIBUIXADA"...
- [13] **Tema central**
PROJECTE D'ESTUDI DEL PAISATGE ARQUEOLÒGIC ANTIC A L'AGER...
ICONOGRAFIA D'UNA LÀMINA REPUSADA, DE BRONZE, DEL MUSEU...
NOTES SOBRE ELS FONS D'ÈPOCA ROMANA I LA DOCUMENTACIÓ DEL MASV
- [23] **Exposicions a la vista**
OFICIS PER AL RECORD, A VILALLONGA DEL CAMP
- [24] **Ressenyes**
EDUARD TODA I EL SALVAMENT DE POBLET
VILA VERMELLA
LA CONCA DE BARBERÀ I LA CIUTAT DE REUS
CULTURA I LITERATURA REUSENCA DEL SEGLE XIX
- [26] **Entrevista**
ALBERT ARNAVAT
- [28] **Des de les aules**
L'ESCOLA D'ART I DISSENY DE REUS
- [30] **Breus**
- [31] **Agenda**

PUBLICACIONS... I UNA SÈRIE DE TV

JORDI SUÁREZ
Gerent de l'IMMR

En anteriors números de *l'Informatiu Museus* hem comentat la importància que pot tenir la política d'edicions per assolir els objectius de divulgació i formació que sovint se li demanen als museus. Pel que fa als Museus de Reus, el 2005 ha estat un any important en aquest apartat. Si el 2004 havíem engegat la col·lecció *Museus de Reus* amb el catàleg de l'exposició *Descobreix els tresors!*, l'any que deixem enrere ha estat el de la presentació d'un llibre llargament esperat: el *Catàleg del fons d'art contemporani de l'Ajuntament de Reus*. Aquest recull ha pretès anar un pèl més enllà de la simple enumeració d'obres i ha volgut posar a l'abast del públic el perfil i trajectòria d'aquells artistes que van marcar una època en l'art de la nostra ciutat.

També ha estat l'any en què hem coeditat amb l'Editorial Mediterrània la *Petita història dels Museus de Reus*, amb il·lustracions de Pilarín Bayés i textos de Rosa Pagès. Tot i confiar que amb aquest llibre ompliríem un buit en la nostra trajectòria d'acostament als més joves, hem de confessar que ha estat una sorpresa agradable descobrir com des de centres educatius i sectors infantils s'ha acollit molt positivament la publicació. El bon nivell d'assistència de públic el dia 1 de desembre a la presentació, amb força infants demanant a les autores una dedicatòria en el seu llibre, en va ser una bona mostra. El que realment satisfà és comprovar com els Museus de Reus fan un petit gest més en la direcció d'acostar-se a un públic que és objectiu prioritari si el que es vol és fer pedagogia del nostre patrimoni, a la vegada que s'explica com s'ha preservat i es preserva avui dia. Cal dir que per a les tres edicions que hem esmentat ha estat fonamental el suport econòmic de la Fundació Privada Reddis, institució a la qual s'ha de reconèixer i agrair el suport en aquesta tasca.

Encara volem comentar una altra edició destacada. El 20 de desembre es presentava al Museu d'Art i Història el llibre coeditat amb Pragma Edicions i el MNAC: *Orientalisme. L'Al-Maghríb i els pintors del segle XIX*. Aquesta magnífica edició a cura de Jordi À. Carbonell ha servit per posar en relleu un cop més la riquesa d'autors com Fortuny i Tapiró, dues de les joies del Museu d'Art i Història, i a la vegada posar en connexió l'IMMR amb una institució tan important com el primer museu d'art del nostre país, amb el qual estem treballant intensament per col·laborar cada dia més estretament.

PILARÍN BAYÉS, DEDICANT UN DELS EXEMPLARS DE LA *PETITA HISTÒRIA DELS MUSEUS DE REUS*.
FOTO: F. X. CABRERO / IMMR.

Finalment, és a punt de publicar-se a principis de 2006 el *Catàleg d'activitats 2005* de l'àrea d'Art i Creació, amb la qual cosa s'instaurarà la política de fer un catàleg anual que reculli les activitats d'aquesta àrea. D'altra banda, en aquest 2006 tenim la intenció de recollir en una publicació les ponències i intervencions corresponents al curs "Joan Rebull i les avantguardes (anys 20 i 30)", que l'IMMR va coorganitzar amb el Centre de Lectura a primers d'octubre d'aquest any passat. Unes jornades que, cal dir-ho, no van tenir tot el seguiment d'alumnes que hauríem desitjat però que van aportar un altíssim nivell acadèmic.

I no volem oblidar una iniciativa audiovisual realitzada conjuntament amb Canal Reus TV durant el 2005: l'emissió de la sèrie documental *Els tresors de Reus*, que es va poder veure durant el mes de juny passat. Encara que no sigui en format llibre, creiem que la proposta mereix també el rang de treball de recerca, atès el bon nombre d'experts que hi van abocar els seus coneixements. El to divulgatiu i el públic ampli a què es va adreçar el converteixen també en un treball a ser tingut en compte a l'hora de considerar les accions fetes per l'IMMR en aquesta línia.

Són, doncs, un seguit de propostes que poden i volen contribuir a situar aquesta institució en el lloc que creiem que es mereix, abonant treballs de recerca i documentació que són bàsics per donar a conèixer els seus fons i, si és el cas, augmentar-ne el ressò i el prestigi.

L'ESCLTURA DE BACUS PROCEDENT DEL MURTRAR (RIUDOMS)

JAUME MASSÓ CARBALLIDO
Director del MASV

Sens dubte, una de les peces més belles del fons d'arqueologia de l'IMMR és el tors de Bacus que procedeix de la vil·la romana del Murtrar o del mas de Morell (partida de les Planes del Roquís, Riudoms). Com podeu veure a les fotografies, de l'escultura original s'han perdut el cap i bona part de les extremitats superiors i inferiors, una mutilació desgraciadament molt freqüent en peces antigues. Fou esculpida en marbre blanc –aparentment de Luni-Carrara– i conserva una alçada màxima de 39 cm (té el número d'inventari 3119). Segons la Dra. Koppel, es tracta d'una obra de la darrerïa del segle I o del començament del II dC i és una de les moltes variants romanes que es basen en una estàtua del final del període clàssic i de la qual es coneixen nombroses rèpliques.¹ Com és habitual en aquesta mena de figures, el déu és representat totalment nu; dels cabells, llargs, potser recollits en una trossa, li cauen dos flocs sobre les espatlles i la part superior del pit. Bacus, déu del vi i de la verema, és –juntament amb Venus– la divinitat romana (rèplica del Dionís grec) de la qual es coneixen més representacions escultòriques a la *Hispania citerior* o *Tarraconensis*.² A la ciutat de Tàrraco i a les vil·les del seu *ager* se'n coneix un nombre prou considerable.³ Sense anar més lluny, al mateix Museu d'Arqueologia Salvador Vilaseca podem admirar una escultura similar, tot i que de dimensions més grans i més completa, procedent de la vil·la romana dels Antigons (Reus).⁴

La informació de què dispoïo assenyala que la peça que ens ocupa fou recuperada l'any 1945. Entre la documentació de Salvador Vilaseca Anguera conservada a l'arxiu de l'IMMR hi ha una nota, escrita amb ploma sobre un full de paper, amb la referència a l'any i la capçalera 'VILLA' del MURTRAR, partida del Roquís, Riudoms. La nota hològrafa de Vilaseca inclou un croquis –en forma de secció topogràfica– de la situació del lloc de la troballa del tors, a uns 4 m. damunt el llit de la riera [de Maspujols] i a uns 300 m. al N. del mas de

Toda. Pel voltants es podien veure nombrosos fragments de terrissa a flor de terra.⁵ Vilaseca hi fa constar, així mateix, que *hom creu que [el lloc o jaciment] correspon a un antic poble: "Llevaria" i que segons el Dr. Rodolf Cavallé, fa anys van trobar una nina, articulada, d'os o vori (?), que deixaren damunt la taula d'un rafal i desaparegué.*⁶

Com a jaciment arqueològic, el lloc no era desconegut. El primer autor a fer esment de troballes romanes pels voltants del mas de Toda fou l'apotecari i polític riudomenc Teodor Cavallé i Llecha (1846-1914),⁷ en un article publicat quaranta anys abans, és a dir, el 1905:

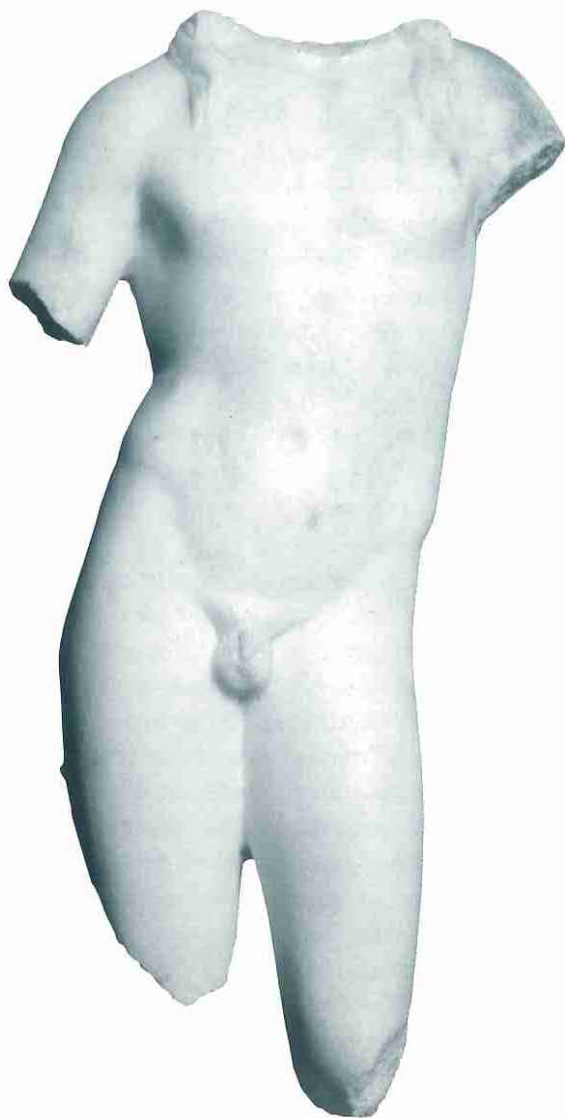
*Que Riudoms se hallaba emplazado en remotos tiempos, á dos kilómetros hacia el norte del sitio que ahora ocupa y al este de un riachuelo que ha degenerado en rambla ó riera por efecto de la desaparición de los bosques que cubrían la antedicha cordillera de Prades; lugar donde la tradición nos dice que existía antiguamente otra población y en el cual se han encontrado monedas, pavimentos, sepulturas y objetos de arte romanos.*⁸

La segona referència més antiga que n'he localitzat aparegué el 1927, a les planes de la *Revista del Centre de Lectura* de Reus, de la qual Salvador Vilaseca era –aleshores– el redactor en cap.⁹ Val a dir que tant la notícia de Teodor Cavallé com la de la revista reusenca van tenir ressò en altres publicacions posteriors.¹⁰

El cas és que, gràcies a les gestions portades a terme per Vilaseca, director del Museu de Reus, el tors romà fou traslladat a la nostra ciutat poc després de la troballa. Un altre document del mateix arxiu assenyala que els propietaris de la finca, l'advocat riudomenc Tomàs Llecha Ribas i la seva germana Maria Teresa, van donar tot seguit la peça al Museu "Prim-Rull".¹¹ La troballa i la donació van ser donades a conèixer públicament a través del *Diario Español*, l'agost d'aquell any 1945.¹² La nota apareguda a la premsa fou segurament redactada per Vilaseca, atès que el text és molt similar al que el director del Museu va publicar posteriorment al *Noticario Arqueológico Hispánico*, tot situant la troballa al mas de Morell: *este bellissimo ejemplar fue hallado casualmente por unos labradores en unos paredones del Murtrar, del Mas de Morell, partida del Roquís del término municipal de Riudoms.*¹³

El 1949, el professor García y Bellido va incloure la peça en el seu conegut *corpus* d'escultura romana hispànica.¹⁴ Cinc anys després, Lluïsa Vilaseca va tornar a estudiar el tors del Murtrar, juntament amb altres peces bàquiques del Museu de Reus.¹⁵

La peça

L'ESCLATURA DE BACUS DEL MURTRAR. ACTUALMENT, LA PEÇA ÉS EXPOSADA A LA MOSTRA *DESCOBREIX ELS TRESORS!*, AL MAHR. FOTOS: F. X. CABRERO / IMMR.

¹ Eva María KOPPEL, "La escultura del entorno de Tarraco: las villae", *Actas de la I Reunión sobre escultura romana en Hispania*, Madrid 1993, p. 226 i 231-232 + làm. iv (p. 236).

² Vegeu les recopilacions d'Óscar GARCÍA SANZ, *Baco en Hispania. Economía y religión a través de las fuentes epigráficas, arqueológicas y literarias*, Madrid 1990, i de María Antònia FERRER, *Bacus dels ritus i dels rostres*, Tarragona 2001.

³ Vegeu Eva María KOPPEL, *Die römischen Skulpturen von Tarraco*, Berlin 1985, pàssim, i l'article esmentat a la nota 1.

⁴ Jaume MASSÓ CARBALLIDO, "Reus antic", *Història general de Reus*, Reus 2003, p. 65 + làm.

⁵ Pels voltants del mas de Toda s'han fet diverses troballes destacables, que assenyalen la presència d'un important establiment rural d'època romana. Vegeu Valerià ROMERO, "Mosaics romanos a Riudoms", *L'Om* (Riudoms), núm. 180, 17 de setembre de 1983, p. 9, i Jaume MASSÓ CARBALLIDO, "El primer fragment d'inscripció romana trobat a Riudoms", *L'Om*, núm. 196, 22 d'abril de 1985, p. 17.

⁶ Sobre la hipotètica existència del poblat de Llebaria i sobre la suposada aparició de la nina, vegeu Jaume MASSÓ CARBALLIDO, "L'altre patrimoni arqueològic de Riudoms", *Lo Floc* (Riudoms), núm. 41 (1983), p. 14-15, i "Notes sobre la 'troballa' i 'desaparició' d'una nina articulada romana a la partida de les Planes del Roquís", *Lo Floc* (Riudoms), núm. 153 (1997), p. 11-13.

⁷ Joan Ramon CORTS SALVAT, "Els Cavallé: [una] família riudomenca destacada", *Lo Floc* (Riudoms), núm. 89, maig de 1987, p. 14-20.

⁸ Teodor CABALLÉ [sic], "Cuatro palabras y otras tantas reflexiones sobre Agricultura (Continuación)", *El Campo* (Valls), núm. 42 (1905), p. 165. Sobre Llaberia, vegeu-ne la recreació literària d'Eugeni PEREA, *Llegendes de Riudoms (Libre ver e apòcrif)*, Reus 1981, p. 7-9.

⁹ "De la vida del Centre", *Revista del Centre de Lectura*, tercera època, núm. 45, febrer de 1927, p. 45.

¹⁰ Vegeu Josep IGLÉSIES, *El Camp de Tarragona*, Àlbum Meravella, Barcelona 1931, p. 17, i Tomàs CAPDEVILA, "Els nostres pobles: Riudoms", *Avui* (Reus), 12 de juliol de 1935.

¹¹ D'acord amb l'esborrany de l'acta de donació, "[...] la Junta de Museos [...] se complace en testimoniar a los hermanos D. Tomás y Dª Mª Teresa Llecha su más profundo reconocimiento por el citado donativo, que, a su vez, viene a enriquecer y prestigiar la aludida Sección Arqueológica del Museo, evidencia los generosos y patrióticos impulsos de los Señores donantes, que con su espontáneo rasgo, acreditativo de sus sentimientos culturales, posibilita la exhibición y contemplación pública y perpétua de una obra de arte romano que no debía permanecer ignorada. / El Sr. Llecha, en su nombre y en el de su Señora hermana, dice que han hecho muy gustosos el donativo al Museo 'Prim-Rull' de esta ciudad, y agradecen las manifestaciones de gratitud que con tal motivo les hace la Junta de Museos".

¹² "Resumen de las actividades desplegadas durante el pasado curso por el Museo 'Prim-Rull'", *Diario Español* (Tarragona), 5 d'agost de 1945, p. 4.

¹³ S[alvador] V[ilaseca] A[nguera], "Reus (Tarragona)", *Noticiero Arqueológico Hispánico*, I (1952), Madrid 1953, p. 228-229 (nota datada el 1945).

¹⁴ Antonio GARCÍA y BELLIDO, *Esculturas romanas de España y Portugal*, Madrid 1949, p. 98 (núm. 83) + làm. 72. Val a dir que García y Bellido, d'acord amb la informació que li va facilitar Vilaseca, situa el jaciment al mas de Morell, però recorda que el lloc concret de la troballa era dit "del Murtrar (murta = mirtó)".

¹⁵ Lluïsa VILASECA BORRÀS, "Baco en el Museo Municipal de Reus", *Revista del Centro de Lectura* (Reus), quarta època, núm. 20, febrer de 1954, p. 15-19 [se'n va fer una separata de vuit pàgines]. Sobre el lloc de la troballa, explica que eren "unos bancales llamados El Murtrar", però diu -curiosament- que la peça havia aparegut "en 1943".

FESTIVAL MEMORIMAGE REUS 2006

ASSOCIACIÓ CINEMA RESCAT

En els darrers anys han proliferat força documentals i documentals *ficcionats* per a televisió o pantalla gran, en els quals juga un paper força important la utilització d'imatges d'arxiu, per tal de contextualitzar el discurs narratiu, sigui sobre un personatge, un esdeveniment, una activitat, una efemèride, etc. Des de l'any 2002 CINEMA RESCAT ha organitzat un concurs, d'àmbit local català, per premiar la realització audiovisual amb la millor utilització del patrimoni cinematogràfic, o dit d'altra forma, amb la millor utilització d'imatges d'arxiu. A partir del 2006, conjuntament amb l'Excm. Ajuntament de la ciutat de Reus (bressol del català universal, l'arquitecte Antoni Gaudí), a través de l'Institut Municipal de Museus de Reus, transformem el nostre concurs local en el Festival Memorimage. Ja des de la primera edició, a la primera quinzena de novembre del 2006, cada any ens comprometem a mostrar al públic una selecció de films realitzats a tot Europa, amb caràcter competitiu, en els quals una part força important del protagonisme estigui ocupat per imatges d'arxiu. Aquests treballs competiran per a l'obtenció dels premis establerts, en quatre apartats diferents: a) films documentals o documentals *ficcionats*, llargmetratges d'exhibició en pantalla comercial; b) documentals o documentals *ficcionats* com a programes o sèries de televisió; c) treballs audiovisuals d'encàrrec –institucionals, corporatius, comercials, etc.–, per a homenatges, celebracions, commemoracions, efemèrides locals, complement visual per a exposicions, etc., i d) treballs realitzats per alumnes d'escoles de l'audiovisual, com a exercicis de curs.

Fora de competició, integrats en una secció anomenada "retrospectives", s'exhibiran alguns films d'aquestes característiques, realitzats en anys anteriors fora de les dates de convocatòria, i es procurarà poder presentar, fora de competició o dins d'ella, algun film en estrena mundial. Tot plegat dins una estructura de festival cinematogràfic, en el qual tindran cabuda un seguit de diferents manifestacions, sempre a l'entorn de la temàtica del Festival i, per extensió, a tot el que signifiqui aportació vers l'ideari de la recuperació del patrimoni cinematogràfic en general –amb exposicions, conferències, tallers, convencions, simposis, trobades de tècnics i especialistes en l'àmbit de la recuperació del patrimoni cinematogràfic

i realitzadors i documentalistes de cinema i televisió, usuaris de les imatges d'arxiu per als seus documentals, taules rodones, programes pedagògics per a escolars i estudiants universitaris dins l'activitat anomenada *Els matins escolars*, també alguna activitat lúdica *ad hoc*, etc. Algunes d'aquestes activitats, amb voluntat de convertir-se en fixa a cada edició del Festival, com pretén ser-ho la celebració del MICC (Mercat Internacional de Cinema de Col·lecció), l'últim cap de setmana del Festival.

Si el nostre concurs, fins aquest any convocat en quatre edicions, sabem que ha estat acompanyant tímidament altres iniciatives semblants, com per exemple el concurs per a treballs de televisió, amb característiques similars, convocat anualment per la FIAT (Federació Internacional d'Arxius de Televisió), amb l'estructura de Festival en què es convertirà a partir de l'any vinent, podem considerarlo, legitimament, com a únic Festival a Europa d'aquesta especialitat. Precisament, per la seva singularitat, pretenem que el Memorimage pugui comptar amb el suport, des del començament, de tota una sèrie d'institucions europees de prestigi cultural reconegut. Disposem, ja, d'un Consell Assessor de rellevant significació per l'especial importància i professionalitat dels seus membres. S'està procedint a la confecció del Comitè d'Honor del Festival, la presidència del qual ha estat acceptada pel Molt Honorable Senyor Ernest Benach, president del Parlament de Catalunya.

A cada edició del Festival hi haurà un *país invitat*, així com una *filmoteca invitada*, que no sigui del mateix país. Per a la primera edició, el novembre del 2006, el país invitat, per raons històriques òbvies (cinematogràficament parlant), serà França i la filmoteca invitada, també per raons evidents, serà la Filmoteca de Catalunya, amb la qual s'ha establert un compromís de col·laboració que garanteix, per un costat, l'exhibició del palmarès del Festival, durant la setmana següent a la seva celebració, a la sala de la Filmoteca de la ciutat de Barcelona, i per l'altre, la difusió gratuïta de determinats treballs escollits –que formaran l'anomenada *selecció Filmoteca*– a través de tota la xarxa de cineclubs de Catalunya. Un precord semblant s'ha establert amb la XTVL (Xarxa de Televisions Locals de Catalunya), segons el qual determinats treballs que concorrin a la secció competitiva del Festival es podran distribuir per tota la xarxa. La proposta del Festival neix arran de les sinèrgies que s'han generat amb el projecte de Cinemateca prevista al futur Centre de la Imatge Mas Iglésies de Reus (CIMIR), que impulsen la Unitat d'Investigació del Cinema de la Universitat Rovira i Virgili i l'Institut Municipal de Museus de Reus. El CIMIR serà, doncs, la seu oficial del festival Memorimage.

EL PROJECTE DE GAUDÍ PER AL SANTUARI DE MISERICÒRDIA

TERESA PALLARÈS PIQUÉ

Regidora de Promoció de Ciutat de l'Ajuntament de Reus.
Fan de Gaudí i del Modernisme

L'any 2002, l'organització d'un pla d'activitats per commemorar el 150^è aniversari d'Antoni Gaudí va suposar per a la nostra ciutat una oportunitat per enaltir d'una forma coordinada i planificada la figura del nostre genial arquitecte. Les diferents activitats organitzades a diversos punts de Catalunya, (sobretot a Barcelona), ens van situar com un centre d'interès per a molts visitants que van fer créixer de forma considerable la visita d'aquestes persones a la ciutat de Gaudí.

La participació del Patronat Municipal de Turisme i Comerç en aquestes activitats va suposar la creació de la Ruta Gaudí. Es van enriquir els continguts dels guions relacionant les visites al patrimoni modernista amb la memòria de Gaudí, recordant, per exemple, que va ser batejat a la Prioral o que, més tard, va suposar per a ell una font d'inspiració en la construcció de les torres de la Sagrada Família. Per aquesta ruta van passar de forma individual gairebé 1.500 persones, i l'èxit i el sentit en aquell moment de l'activitat ens va esperar a incorporar l'experiència a la ruta que normalment es realitza.

L'exposició permanent *Gaudí & Reus* va suposar un esforç important per part del Museu en construir un itinerari pel Reus de Gaudí que repassava els orígens i la formació del jove arquitecte. Aquesta exposició era, i és encara, el complement perfecte per conèixer amb deteniment els fons documentals que vinculen la ciutat amb Gaudí i que, com és obvi, no es poden trobar en cap altre lloc. Amb la futura *Capsa Gaudí*, aquests continguts agafaran encara més força i tindran el seu propi espai reservat dins de l'equipament. Ara, tornant a l'exposició, he de reconèixer que sempre que vaig al Museu m'hi entretinc una estona, i aquesta estona sempre pot ser diferent.

TERESA PALLARÈS, AL BANC DE LA MOSTRA *GAUDÍ & REUS*. FOTO: F. X. CABREO / IMMR.

M'impresiona la màscara mortuòria de Gaudí i també la corbata que duia el dia de l'atropellament, però sens dubte veure els dibuixos que ell havia fet, sembla que de forma distesa i despreocupada, com el croquis d'una vitrina per a una guanteria al dors d'una de les seves targetes professionals, em fa imaginar que podria estar amb ell prenent un cafè i veient com els realitzava.

Observant el croquis de reforma del santuari de Misericòrdia no puc deixar de pensar què hauria suposat per a Reus que l'encàrrec hagués tirat endavant. Per uns instants voldria canviar el curs de la història i refer-la imaginant un santuari gaudinià "grandioso y monumental" com es va qualificar en aquell temps.

Sembla ser que pels volts del 1903 s'encarregà a Gaudí el projecte de construcció d'una nova façana principal, però un conflicte amb els límits del santuari no va permetre que el projecte tingués els permisos necessaris per anar endavant. I de tot aquest intent va quedar aquest croquis, sense escala, en el qual l'autor assaja les formes d'una manera simplificada i particular. Realitzat també de forma despreocupada, distesa, davant d'un altre cafè fumejant.

En el croquis, s'hi troben tres apunts: a l'esquerra, la planta i a la dreta i la part central dues versions de la façana. En una d'elles es poden observar uns éssers celestials suspesos a l'aire que només un arquitecte com Gaudí hauria pogut imaginar. Us ben asseguro que m'hauria agradat veure com es resolva en l'obra. Segurament a moltíssima gent i a molts visitants els hauria agradat veure-ho, però ens haurem de quedar amb la imaginació i amb el croquis que podem visitar a la sala de l'exposició.

Sembla increïble que un conflicte amb els límits del santuari tracés un itinerari històric que ens deixà sense cap obra del nostre genial arquitecte, segurament llavors no tan reconegut com ara, però suposo que la voluntat de la història i d'algunes persones es va imposar amb una rotunditat inqüestionable.

EL CENTRE D'INTERPRETACIÓ DE L'ART RUPESTRE DE LES MUNTANYES DE PRADES, UNA NOVA SECCIÓ MONOGRÀFICA DEL MCCB

MATIES SOLÉ

Director del Museu Comarcal

RAMON VIÑAS

Conservador del CIAR i investigador de l'Institut de Paleoeologia Humana i Evolució Social

El dia 9 de setembre de 2005 s'inaugurà el Centre d'Interpretació de l'Art Rupestre de les Muntanyes de Prades (CIAR), el primer d'aquestes característiques a Catalunya.¹ Es tracta d'una secció monogràfica del Museu Comarcal de la Conca de Barberà, i està situat a l'edifici conegut com la Presó Nova de Montblanc. S'ha finançat amb aportacions del Ministeri de Foment, la Generalitat de Catalunya i l'Ajuntament de Montblanc. Els principals objectius del nou centre són la conservació, la investigació i la difusió de l'art prehistòric i, de manera particular, el de les muntanyes de Prades que, juntament amb altres àrees rupestres de l'arc mediterrani, fou declarat Patrimoni Mundial per la UNESCO l'any 1998.

Entre les aspiracions i les accions més immediates figuren els projectes culturals, les campanyes d'educació i sensibilització i els plans de protecció i vigilància, mitjançant publicacions i visites comentades. També vol ser promotor de congressos, cursos i tallers, enllaçats amb les institucions culturals del país, és a dir, pretén ser un fòrum obert a tothom. De la mateixa manera, col·laborarà amb les administracions públiques i els centres universitaris, per tal de contribuir en la salvaguarda del seu entorn natural (les muntanyes de Prades, futur Parc Natural), i per dur a terme les tasques pedagògiques i d'investigació corresponents. El CIAR forma part de la Ruta Cultural de l'Art Rupestre, creada recentment pel Museu d'Arqueologia de Catalunya, i constituïda per tres conjunts emblemàtics del nostre territori: el Centre d'Interpretació d'Art Rupestre dels Abrics de l'Ermita (Ulldesona, Montsià), la Roca dels Moros (el Cogul, les Garrigues) i l'esmentat CIAR de les Muntanyes de Prades.

El patrimoni rupestre català

Catalunya compta, fins al moment, amb uns setanta conjunts d'art rupestre prehistòric, dels quals disset corresponen a la Conca de Barberà. Tots ells pertanyen, bàsicament, a dos corrents culturals (alguns d'època paleolítica i la major part corresponents a les etapes

SALA AMB ELS FACSIMILS DEL MAS DEL LLORT I DEL PORTELL DE LES LLETRES, DEDICADA A SALVADOR VILASECA. FOTO: ARXIU DEL CIAR.

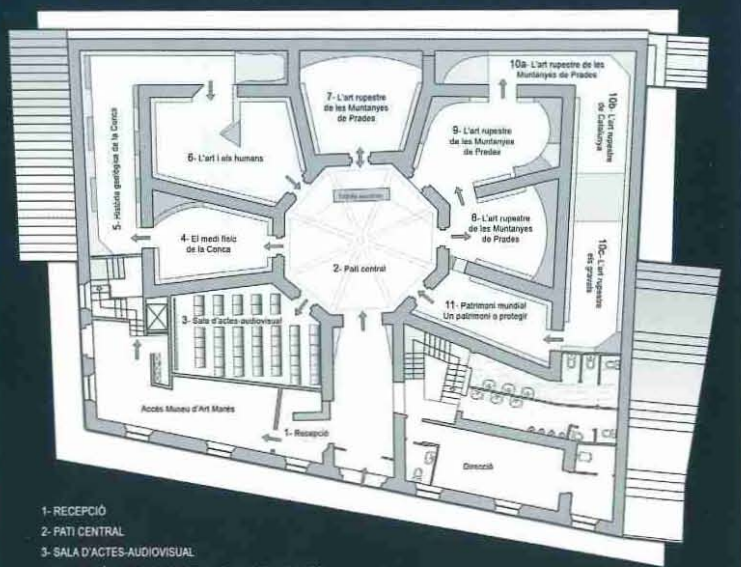
postpaleolítiques). Els primers representen la tradició caçadora-recol·lectora, mentre que el segon grup pertany a la tradició agrícola-ramadera. Molts d'aquests conjunts han estat documentats i publicats en un *corpus* científic pel Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya i constitueix fins avui la millor font documental d'aquest patrimoni. Aquests testimonis rupestres, exposats al CIAR, s'ubiquen en balms i abrics a l'aire lliure (molt pocs en coves fondes) i són coneguts des de principis del segle xx. Es caracteritzen pels dos conceptes estilístics i temàtics diametralment oposats: uns són figuratius o naturalistes-estilitzats (vulgarment coneguts com d'estil *llevantí*), i l'altre grup presenta formes esquemàtiques-abstractes. El primer representa composicions de caràcter narratiu –en què predominen els arquers i els animals en escenes dinàmiques–, formades per petites imatges figuratives (d'entre 5 i 50 centímetres), mentre que el segon mostra composicions estàtiques “metafòriques”, amb figures molt simplificades i abstractes –que s'allunyen de la narrativa anterior i s'apropen a les escriptures ideogràfiques– i, en general, la mida supera la mitjana de l'anterior. La majoria –de totes elles– estan pintades en tons de color vermell.

El contingut del CIAR

El Centre s'explica mitjançant plafons retrolluminats, diorames, restes paleontològiques i arqueològiques, reproduccions a escala natural dels abrics més significatius amb pintures rupestres i peces d'art moble. La distribució dels diferents àmbits està establerta de la següent manera:

Centre d'Interpretació de l'Art Rupestre CIAR de les Muntanyes de Prades

- 1- RECEPCIÓ
- 2- PATI CENTRAL
- 3- SALA D'ACTES-AUDIOVISUAL
- 4- EL MEDI FÍSIC DE LA CONCA - MUNTANYES DE PRADES
  - Introducció
  - Els ecosistemes
  - Maqueta de la Conca de Barberà - Muntanyes de Prades
- 5- HISTÒRIA GEOLÒGICA DE LA CONCA I MUNTANYES DE PRADES
  - Recreacions dels ambients geològics: siluri, juràsic i triàsic
  - Els jaciments paleontològics
  - El quaternari: l'aparició dels humans
  - Les coves: hàbitat, sepulcre i santuari
- 6- L'ART I ELS HUMANS
  - Evolució humana
  - Introducció a l'art prehistòric
  - L'art rupestre a la Península Ibèrica
  - Recreació, tècniques i materials
  - Reproduccions d'art moble
- 7- L'ART RUPESTRE DE LES MUNTANYES DE PRADES
  - Introducció històrica
  - Recreacions: abrics Mas d'en Llori i Portell de les Lletres
  - Gravats de la Cova del Minaire
- 8- L'ART RUPESTRE DE LES MUNTANYES DE PRADES
  - Recreació de l'abric del Mas d'en Ramon Bessó
- 9- L'ART RUPESTRE DE LES MUNTANYES DE PRADES
  - Recreacions: abrics Britus I, Mas d'en Carles i Mas d'en Gran
- 10a- L'ART RUPESTRE DE LES MUNTANYES DE PRADES
  - Recreació de l'abric de la Cova de les Creus
  - Altres jaciments rupestres de les Muntanyes de Prades
  - Art moble paleolític del jaciment del Molí del Salt
- 10b- L'ART RUPESTRE DE CATALUNYA
  - Principals conjunts
  - Reproduccions d'art moble
- 10c- L'ART RUPESTRE: ELS GRAVATS
  - Muntanyes de Prades
  - Catalunya
  - Recreacions dels gravats dels Cogullons i de les Ferradures
  - Megalithisme
  - Les pedres decorades de Passanant
  - Tècniques interpretatives de l'art rupestre
- 11- PATRIMONI MUNDIAL
  - Conjunts d'art rupestre declarats a nivell mundial
  - UN PATRIMONI A PROTEGIR
  - Conservació, recerca, difusió i gestió

La part expositiva s'inicia en els àmbits 4 i 5, corresponents als apartats del medi físic i la història natural de la Conca i les muntanyes de Prades. S'hi descriuen la varietat climàtica i hidrogràfica, el relleu i els ambients de la zona. Es tracta d'un recorregut pel relleu i pels jaciments paleontològics, que reflecteixen l'evolució fins a arribar a l'aparició dels éssers humans. També hi trobem la representació de les estratigrafies geològiques amb les roques i els diversos registres fòssils de graptòlits, peixos, rèptils, mol·luscs, artròpodes, equinoderms i vegetals. Al final d'aquest àmbit entrem

en el Quaternari, amb els hàbitats utilitzats pels primers habitants de les muntanyes de Prades.

Després d'aquesta introducció, passem a l'àmbit 6 per iniciar-nos en el món de l'art prehistòric. Aquí trobem informació dels orígens de l'art i es fa un repàs dels temes artístics més antics coneguts fins avui; també es donen a conèixer les diferents modalitats de l'art prehistòric: coves, abrics, construccions megalítiques i peces d'art moble. En el mateix espai s'acosta el visitant, mitjançant una síntesi, al context de l'art rupestre de la península Ibèrica, amb la informació de les tècniques d'execució, els suports i els materials. També s'hi mostren les principals tècniques, com la pintura, el gravat, l'escultura i el baix relleu.

En arribar al àmbit 7, entrem en el conjunt rupestre de les muntanyes de Prades, amb informació documental i gràfica de la primera notícia de l'art rupestre de la península Ibèrica, el Portell de les Lletres (anterior a la descoberta de la cova d'Altamira). Aquest apartat és dedicat a l'il·lustre prehistoriador reusenc Salvador Vilaseca Anguera, que fou el redescobridor de les esmentades figures. També s'hi mostren les primeres rèpliques a mida natural de les estacions del Portell de les Lletres i del Mas del Llori. En els àmbits 8, 9 i 10 seguim amb l'art rupestre de les muntanyes de Prades, amb cinc còpies facsimilars dels abrics: Mas del Ramon del Bessó, Britus I, Mas del Gran, Mas del Carles i Cova de les Creus, que sintetitzen els diferents estils figuratius, esquemàtics i abstractes. Aquest apartat finalitza mostrant els materials originals d'art moble, les plaques gravades del Molí del Salt de Vimodí, un dels jaciments més importants del paleolític català, en curs d'excavació.

Després es mostra una síntesi de l'art rupestre de Catalunya i diversos exemples amb reproduccions de gravats protohistòrics i medievals de la Conca que demostren la pervivència dels antics llocs sacralitzats. També formen part d'aquest conjunt els originals de les famoses esteles gravades de Passanant. Aquest àmbit acaba amb les principals teories interpretatives de l'art rupestre. Al final de l'itinerari figuren tots els conjunts d'art rupestre universal declarats Patrimoni Mundial per la UNESCO. Conclou el recorregut pel CIAR amb el plantejament de les problemàtiques de la conservació, la difusió i la gestió de l'art prehistòric.

¹ Per a més informació sobre el nou Centre d'Interpretació de l'Art Rupestre de les Muntanyes de Prades, dirigiu-vos al Museu Comarcal de la Conca de Barberà: info@mccb.es.

HOMENATGE ALS BRIGADISTES INTERNACIONALS

GREGORIO SIMÓN MATEO

Familiar del tinent coronel Pedro Mateo Merino

El dissabte 5 de novembre, Marçà –un poble petit de la comarca del Priorat, però gran en treball de recuperació de la memòria històrica a través de l'associació NO JUBILEM LA MEMÒRIA– fou un cop més escenari de diversos actes de record i d'homenatge als voluntaris de les Brigades Internacionals que l'any 1938 van tenir la seva caserna en l'esmentada localitat, durant els episodis de la batalla de l'Ebre.

Els actes van comptar amb la participació de l'interbrigadista Milton Wolf, *El Lobo*, que va ser comandant de la XV Brigada Internacional, integrada en la 35ª Divisió del XV Cos de l'Exèrcit de l'Ebre, més coneguda com "la Brigada Lincoln" perquè estava formada majorment per voluntaris nord-americans. Van ser al front entre el 14 de gener i el 23 de setembre de 1938, data –aquesta última– en què foren desmobilitzats tots els voluntaris de les Brigades Internacionals arran d'un acord amb la Societat de Nacions, signat a Ginebra el 21 de setembre, per decisió del Dr. Juan Negrín, president del Consell de Ministres de la II República Espanyola.

La retirada dels brigadistes del front de batalla començà l'esmentat 23 de setembre de 1938 i el lliurament i la penúltima desfilada de la XV Brigada es va portar a terme a Marçà, amb diferents actes de confraternització i de reconeixement pel seu compromís en favor de la llibertat i per la seva lluita contra el feixisme. Hi van participar diverses representacions de la vida política, cultural i popular de la República.

Posteriorment, a finals d'octubre, els brigadistes van participar en una gran desfilada per l'avinguda de la Diagonal de Barcelona, durant la qual van rebre un grandios homenatge per part de més de tres-centes mil persones que, al seu pas, els cobrien de flors tot expressant-los l'agraïment i l'admiració per la bravesa que havien demostrat des dels primers combats, en la defensa de Madrid, la batalla de Guadalajara, a Brunete,

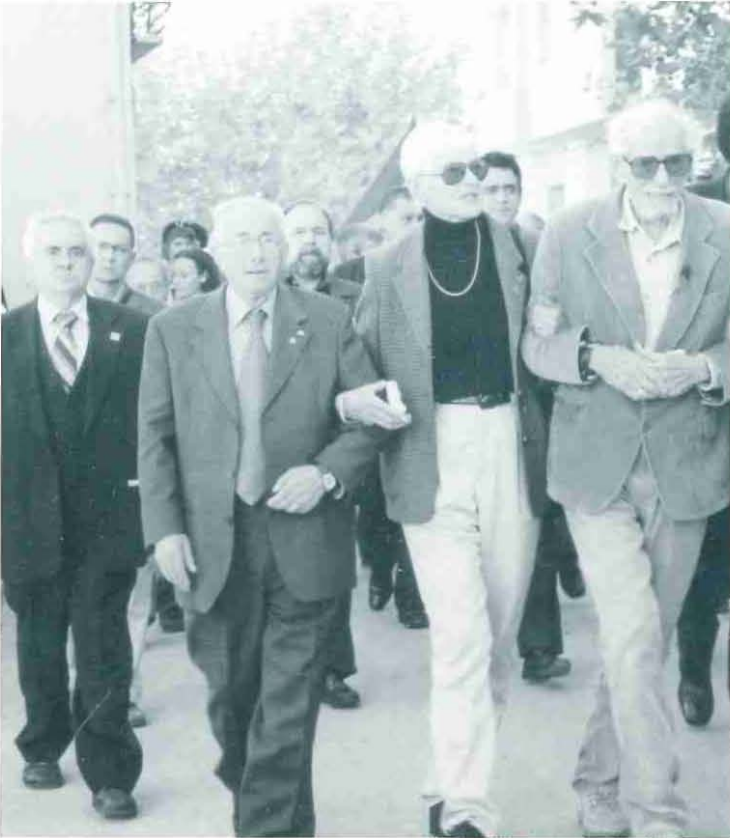
ACTE D'HOMENATGE ALS INTERBRIGADISTES JOHN COOKSON I FERNANDO IAFFA (5 DE NOVEMBRE). D'ESQUERRA A DRETA: ERNEST BENACH, MILTON WOLF I GIOVANNI PESCE.

FOTO: ARXIU DE G. SIMÓN.

a Terol, a l'Ebre i en tots els fronts en què van participar com a força de xoc. Un bon nombre va perdre la vida pels ideals democràtics i de fraternització entre els pobles.

Molts dels interbrigadistes –per les difícils circumstàncies polítiques per les quals va passar Europa aquells anys– van ser instal·lats a les rodalies de Barcelona i, ja en plena batalla de Catalunya, es van tornar a presentar com a voluntaris i foren agrupats en l'anomenada Agrupació Torunczyk, a partir del 21 de gener del 1939, comandada pel tinent coronel Pedro Mateo Merino, que era –al mateix temps– cap de la 35ª Divisió. Aquesta Agrupació va lluitar fins al darrer dia de la batalla de Catalunya i va traspasar la frontera amb França –pel coll del Pertús– en formació militar i amb les banderes al davant desplegadas al vent, unes banderes que van ser lliurades als comandaments superiors de l'Exèrcit Popular de la República en territori francès.

A Marçà, els actes matinals van comptar amb la presència del president del Parlament de Catalunya, dels delegats de la Generalitat a la demarcació de Tarragona i a les Terres de l'Ebre, dels alcaldes de Marçà i de Flix i d'altres

UN MOMENT DE LA JORNADA DEL 6 DE NOVEMBRE. DE DRETA A ESQUERRA: MILTON WOLF, LA SEVA FILLA, LEANDRE SAHÚN I L'AUTOR DE L'ARTICLE. FOTO: ARXIU DE G. SIMÓN.

representants de la vida cultural i política de Catalunya, tot destacant les associacions que treballen en favor de la recuperació de la memòria històrica.

Un emotiu acte se celebrà en un canyissar pròxim a la carretera de Marçà a la Torre de Fontaubella, lloc en què hi ha la tomba de John Cookson, un dels components de la XV Brigada que fou mort durant la batalla de l'Ebre i que fou enterrat pels seus companys (la seva situació fou silenciada durant la dictadura franquista pels habitants de Marçà). Al mateix indret es va descobrir una placa en record del també interbrigadista Fernando Iaffa, un argentí que es va casar amb una dona prioratina i que va voler que les seves cendres fossin enterrades vora la tomba de Cookson. En aquest acte van parlar el Molt Honorable Senyor Ernest Benach, els fills de l'interbrigadista enterrat i els interbrigadistes Milton Wolf i Giovanni Pesce, aquest últim voluntari italià del Batalló Garibaldi.

Els actes van continuar el matí del diumenge 6 de novembre. En primer lloc, l'interbrigadista Wolf fou recollit a l'altra banda del riu Ebre, a Flix, al Pas de la Barca, per una barca i, un cop al mig del riu, va fer

una ofrena floral i un breu parlament en record de tots els seus companys morts en els combats de l'Ebre. Al mateix temps, un conjunt musical interpretava *El cant dels ocells*, que fou escoltat amb gran emoció per Milton Wolf, Giovanni Pesce i Leandre Sahún, aquest darrer també lluitador en defensa de la República, nascut a Gandesa i actualment resident a Tarragona.

A continuació, la Banda de Miravet interpretà l'*Himne de Riego* mentre els participants de l'acte desembarcaven. Després es va anar seguint la Banda fins al lloc en què es va inaugurar una exposició organitzada per l'associació cultural La Cana, amb fotografies i armament utilitzat en la batalla de l'Ebre. Per la tarda, després d'un dinar de germanor en què van participar més de tres-centes persones, els assistents es van dirigir vers el monument –instal·lat al passeig del Mirador de Flix– dedicat a les Brigades Internacionals, lloc on es va descobrir també una placa commemorativa de la visita de Milton Wolf. Al mateix temps, l'alcalde de Flix va llegir el text d'un acord de la corporació municipal pel qual Milton Wolf i Giovanni Pesce eren nomenats visitants d'honor de la vila. En una breu intervenció, Milton Wolf va recordar la seva participació a la batalla d'Ebre i la recepció multitudinària a Barcelona, en la qual va participar Dolores Ibárruri, la *Pasionaria* (que va ballar amb ell), i va comentar també que havia estat amic d'Ernest Hemingway i que lamentava no haver-se casat amb una dona espanyola.¹

Als actes esmentats van assistir molts familiars d'interbrigadistes, a més de familiars del comandant de la 35ª Divisió i de diversos representats vinguts de diferents parts del món, tot els quals van agrair repetidament les mostres d'estimació i afecte que van rebre els lluitadors de les Brigades Internacionals. La historiadora anglesa Angela Jackson, dirigent de l'associació NO JUBILEM LA MEMÒRIA, va ser un cop més l'ànima de les jornades. La Dra. Jackson, actualment resident a Marçà i antiga component del Cos de Sanitat de l'Exèrcit de l'Ebre, va publicar l'any 2004 el llibre autobiogràfic *Mes enllà del camp de batalla*, una lectura obligada per a tots els interessats en el tema.

¹ Nota de l'editor. El dia 5 de novembre, Milton Wolf (nascut a Nova York el 1915) va presentar a Marçà la seva novel·la *Otra colina*, basada en les experiències acumulades durant la seva estada al nostre país. Pocs dies després, la presentació es va fer a Barcelona (vegeu l'article de Jacinto Antón publicat al diari *El País* el 9 de novembre de 2005). Per a més informació sobre les jornades, vegeu www.nojubilemlamemoria.org.

EL CATÀLEG DEL FONS D'ART CONTEMPORANI

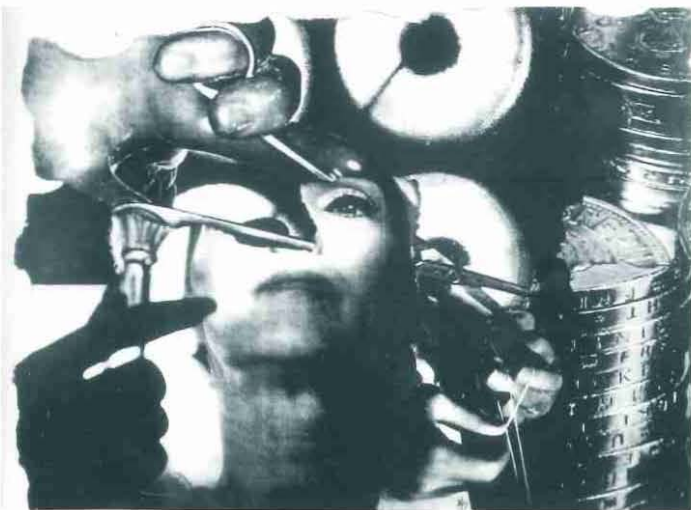
MARC FERRAN

Director del Museu d'Art i Història

El passat dia 18 de novembre es va presentar a la sala Reus el catàleg *Fons d'art contemporani de l'Ajuntament de Reus*. Aquest, recull tota la col·lecció d'art contemporani que s'ha reunit al llarg dels darrers 25 anys i que ha estat fruit de la tasca de suport que, des de l'Ajuntament de la ciutat, s'ha donat als creadors del nostre entorn. Per tant, la col·lecció intenta ser un fidel reflex de l'evolució de l'art contemporani i la creació a Reus.

L'estructura del catàleg ha estat pensada no solament com una obra per gaudir de les imatges de les obres, sinó també com una eina útil per a tots aquells que vulguin aprofundir en l'evolució de la creació durant aquests darrers 25 anys a la ciutat. Així, els textos més generals de l'Abel Figueres —“Una col·lecció d'art contemporani a Reus que és el testimoni d'una època”— i el meu mateix —“Una col·lecció de present per al futur”— es complementen pels excel·lents articles que Natàlia Borbonès ha dedicat a cadascun dels artistes que tenen una obra a la col·lecció. Finalment, per tancar el cercle hi ha un apèndix amb dos reportatges fotogràfics que documenten les dues *Intervencions públiques temporals* d'Antoni Miralda —“Banquet Gegant” (1997-1998)— i de Carles Santos i Marielena Roqué —“Rierada Musical” (1998-1999).

És ben cert que el conjunt és imperfecte, que queden forats per tapar, artistes que encara no hi són. Però aquesta és una col·lecció en constant evolució i que encara li queda camí a recórrer. Sempre, això sí, des de la modèstia.

UNA IMATGE DEL CATÀLEG DEL FONS D'ART CONTEMPORANI. FOTO: MARCEL PEY.

UN MOMENT DE LA CONFERÈNCIA DE PILARÍN BAYÉS. FOTO: F. X. CABRERO / IMMR.

PILARÍN BAYÉS FA UNA “CONFERÈNCIA DIBUIXADA” EN LA PRESENTACIÓ DE LA PETITA HISTÒRIA DELS MUSEUS DE REUS

JORDI SUÁREZ

Una “conferència dibuixada”. Així es podria definir la presentació que va fer Pilarín Bayés de la seva feina en el llibre *Petita història dels Museus de Reus*, coeditat per Editorial Mediterrània i l'IMMR. La coneguda il·lustradora va ser al Museu d'Arqueologia Salvador Vilaseca acompanyada de l'autora dels textos, la reusenca Rosa Pagès, el dia 1 de desembre, en un acte que va omplir d'adults i infants la sala d'actes del museu. Pilarín Bayés va repassar, retolador en mà i projector damunt la taula, la seva història d'afectes i vincles amb la ciutat de Reus, que no en són pocs. En una exhibició de genialitat que va captivar des del principi els assistents, l'autora vigatana va anar realitzant dibuixos a mesura que explicava la gestació i creixement del llibre. La història dels museus de Reus és, en part, la història de la ciutat de Reus de les darreres dècades. Un període que Bayés ha viscut directament en les seves visites a Reus i a Salou, que arrenquen de força dècades enrere. El llibre és el volum 197 de la col·lecció *Petites Històries*, de l'Editorial Mediterrània. Les diferents vinyetes recreen en l'atmosfera personal del traç de Bayés els primers passos de la col·lecció de Salvador Vilaseca, la inauguració del primer museu a cal Rull, la guerra civil, l'obertura del museu de la plaça de la Llibertat i la del museu del raval de Santa Anna. Tot amb l'estil viu que situa la realitat molt pròxima als més petits. Personatges com el mateix Vilaseca, Marià Fortuny, Joan Rebull, Joan Prim, la cervoleta de San Gregori o fins i tot els tècnics del museu adquireixen vida pròpia de la mà dels dibuixos. De fet, entre el públic hi va haver força nens i nenes que van reclamar el seu exemplar del llibre signat i dedicat per Bayés i per Pagès.

HI HA CAMINS DE GRAN ANTIGUITAT, EN AQUEST TERRITORI, QUE HAN FOSSILITZAT LA TRAMA DE LA CENTURIACIÓ ROMANA. EL CAMÍ DE SANT LLORENÇ (CONSTANTÍ) ÉS UN D'AQUESTS CASOS. FOTO: ARXIU DE L'ICAC.

Des de l'Institut d'Estudis Catalans, l'any 1998, es va endegar un projecte d'investigació del paisatge de l'antic *ager Tarraconensis*, que s'ha reprès, el 2005, amb l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica i els museus d'Arqueologia Salvador Vilaseca (MASV), de Reus, i Municipal de Cambrils. Aquest projecte, que té com a objectiu final el coneixement de la història de *Tarraco*, se centra –però– en la zona rural d'aquesta ciutat: el seu *ager*. Es tracta d'un projecte de gran abast, donada l'extensió molt considerable que va tenir el territori de l'antiga ciutat de *Tarraco*. Per aquest motiu, s'ha de fer forçosament per etapes. El 2003, se'n van publicar els primers resultats: l'estudi del Baix Penedès.¹ El 2005, se n'ha encetat una segona etapa, centrada en el Baix Camp i el Tarragonès (a la dreta del riu Francolí), a més del municipi d'Alcover. Tots els municipis implicats (Alcover, Almofter, Cambrils, Castellvell del Camp, Constantí, Montbrió del Camp, el Morell, la Pobla de Mafumet, Reus, Riudoms, Salou, la Selva del Camp, Tarragona, Vilallonga del Camp, Vila-seca de Solcina i Vinyols i els Arcs) s'hi han mostrat interessats i disposats a col·laborar. Reus i Cambrils estan participant activament en la recerca.

Un estudi de paisatge

Per estudiar l'home en la dimensió temporal de l'Antiguitat, hem de fer història i arqueologia. Ara bé, dins de l'àmbit de l'arqueologia no n'hi ha prou amb l'estudi dels assentaments humans, sinó que cal entendre'ls ensems amb el seu entorn. El paisatge es va configurant per una sèrie de factors naturals, als quals cal sumar els humans, no gens menyspreables. Entre ambdós van transformant el territori, que no és en absolut estable, ans al contrari, s'ha de contemplar com un sistema en mutació permanent. Fent un préstec de la biologia, podríem enfocar l'estudi d'un territori com el d'un ecosistema, on tots els éssers vius (també els grups humans) interactuen entre ells

PROJECTE D'ESTUDI DEL PAISATGE ARQUEOLÒGIC ANTIC A L'AGER TARRACONENSIS

JOSEP GUITART I DURAN I MARTA PREVOSTI I MONCLÚS
Institut Català d'Arqueologia Clàssica

i amb el medi físic (el paisatge), així com amb el clima, tot tendint sempre a un equilibri, per bé que en evolució permanent. Gràcies a les traces que solen deixar els esdeveniments del passat en el paisatge, se'n pot intentar la reconstrucció. Aquest fet obliga a un enfocament d'estudis interdisciplinari. Sens dubte, l'anàlisi del paisatge actual és la base fonamental a partir de la qual es pot aprofundir en el coneixement dels paisatges pretèrits. I, a la inversa, el paisatge actual sols es pot entendre com el fruit d'una llarga història d'evolució del paisatge, on han interactuat l'home i tots els elements del medi. Atès que partim d'aquest enfocament de recerca –global– del paisatge antic, en plantejar l'estudi del territori de l'antiga *Tarraco*, es dibuixen tres objectius fonamentals: 1°. El poblament antic; 2°. Les traces de transformació i estructuració del territori per part de l'home, és a dir, allò que en diem morfologia del territori, i 3°. Les característiques físiques, biològiques i climàtiques del territori a través del temps.

El poblament antic

A partir del recull de l'Inventari del Patrimoni Arqueològic de Catalunya (del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya) i de la bibliografia, s'han planificat i iniciat prospeccions extensives de tots els jaciments arqueològics coneguts. La informació sobre l'àrea d'estudi que hem descrit és molt rica. A partir d'ella, i amb les observacions de les visites de camp, s'estan elaborant bases de dades, dins d'un GIS, que permetran dissenyar mapes cronològics i temàtics. Però no només la bibliografia pot donar informació sobre el paisatge antic. L'enquesta als habitants de la zona pot proporcionar dades transmises per la tradició oral, mai no recopilades ni publicades. Els pagesos solen conèixer molt bé què hi ha en el subsòl dels seus camps. Les llegendes locals poden tenir fonaments materials en algun vestigi del passat. Els topònims poden venir de molt antic i encara indicar llocs amb restes arqueològiques. En funció dels resultats de les prospeccions extensives, es planificaran franges de mostreig per prospectar-les de forma intensiva, és a dir, de cobertura total del terreny.

Amb els resultats de la prospecció es generaran mapes de poblament, mapes cronològics, mapes del poblament en relació amb els tipus de sòls, amb els recursos del territori, del comerç, etc.

La prospecció superficial

A peu, que consisteix a recórrer tot el terreny i observar allò que es veu en la superfície, segueix sent indispensable per fer la primera aproximació de l'arqueologia de qualsevol indret. Cap dels mètodes científics avui disponibles pot substituir-la amb eficàcia. Ara bé, és cert que actualment la prospecció superficial es fa de forma més ordenada i metòdica que no es feia abans. Es planifica per tal que sigui sistemàtica i –si no es pot abastar tot el territori– es dissenyen franges de mostreig. La informació es recull en fitxes i en mapes, amb suport informàtic tant en la base de dades com en la cartografia. Fins i tot es porta, en fer la prospecció a peu, un GPS que permet marcar amb precisió –directament a la cartografia informatitzada– les localitzacions que anem fent sobre el camp.

Prospeccions geofísiques

En algun jaciment, per tal de veure si es conserven estructures soterrades i en quina mesura pot ser interessant de fer prospeccions geofísiques. Les més utilitzades són les prospeccions per radar, elèctriques i magnètiques.

Excavacions arqueològiques

En una segona part del projecte, es preveu de realitzar excavacions arqueològiques. Aquesta fase es planteja amb major incidència en el patrimoni arqueològic de la zona, amb la idea de fer excavacions en jaciments seleccionats i cales de comprovació. Alguna estació arqueològica, de la qual hom tingui esperança fonamentada que donaria resposta a algunes de les qüestions històriques bàsiques, plantejades en l'estudi del territori, hauria de ser objecte d'anàlisi més detallada. En funció de les possibilitats d'excavació que ofereixen els jaciments documentats, així com també en funció de la significació històrica i de la integritat, s'hauria de fer una tria d'aquells que resultin més interessants de treballar a fons.

Tractament de les dades mitjançant un GIS

El projecte utilitza un Sistema d'Informació Geogràfic (GIS). Els GIS tenen paquets informàtics que permeten manipular, analitzar i relacionar cartografia, gràfics d'ordinador, dibuix per ordinador, fotogrametria, geodèsia, control remot i camps relacionats amb ells. És a dir, que permet l'adquisició de dades en connexió amb bases de dades i també en connexió amb programes estadístics. Processa dades, per exemple genera mapes derivats, combina mapes temàtics, etc. Analitza dades: té mòduls analítics que permeten treure seccions, observar els pendents d'un

EN LES PROSPECCIONS D'AQUEST CAMP, ES VA OBSERVAR LA TACA QUE HA PRODUÏT UNA ESTRUCTURA DE FORN DE FABRICACIÓ DE CERÀMIQUES ROMANES, EN PASSAR-HI L'ARADA PEL DAMUNT. FOTO: ARXIU DE L'ICAC.

lloc, conèixer la visibilitat que hi ha des d'un punt, calcular el camí òptim entre dos punts, fer anàlisis de divisòries d'aigües, de sistemes de drenatge o calcular superfícies de menys cost. Finalment, permet d'editar els mapes que s'han tractat. La seva utilització permetrà, doncs, d'analitzar amb gran profunditat les dades obtingudes de la prospecció i de la recopilació inicial de dades. Qüestions com l'associació de la ubicació dels jaciments amb la geologia de la comarca, amb les zones agrícolament més bones, o que tenen els millors microclimes, o amb les pastures, quines comunicacions són més fàcils entre els jaciments, quina visibilitat tenen, calcular la seva àrea de captació (o zona que explota un establiment humà), la relació amb les àrees d'enterrament o amb llocs de culte, són exemples de manipulacions possibles dels resultats d'una prospecció arqueològica. Els GIS també permeten fer simulacions, per exemple de la producció agrícola d'un jaciment per a l'autoconsum i per a la comercialització, segons una estimació del nombre d'habitants, o bé de les rutes de transport comercial d'un producte. Tot plegat són possibilitats d'investigació que s'obren un cop s'ha completat la prospecció.

La morfologia del territori

Paral·lelament a les prospeccions, es farà l'estudi de la fotografia aèria, així com de la cartografia antiga i actual, per tal d'identificar el sistema viari, l'estructuració del territori i la possible presència de restes de cadastres antics. És prou conegut que els romans van construir vies que eren obres d'enginyeria de gran magnitud i que estan en l'origen de moltes de les carreteres actuals. Però més enllà d'això, ordenaven el territori tot traçant parcel·lars ortogonals, anomenats centuriacions. Aquesta divisió de l'espai agrari, també comportava traçar més camins i carreteres per dividir els camps. Les traces importants que ordenen un territori tendeixen a romandre i marquen l'evolució posterior d'aquest. Això, juntament amb el fet

PART ALTA D'UNA TOMBA ROMANA DE TÈGULES, A LA CAPUTXINA, QUE AFLORA EN UN CAMP. FOTO: ARXIU DE L'ICAC.

que deixen traces que queden fossilitzades en el paisatge, permet d'estudiar i recuperar la morfologia antiga del sistema viari i el parcel·lari.

Les característiques físiques, biològiques i climàtiques del territori a través del temps

En aquest camp de recerca, s'han plantejat estudis de geologia, de palinologia i de zoologia.

La geologia

En aquest camp, interessa especialment de conèixer en primer lloc la naturalesa del territori, així com els recursos hídrics i minerals de què disposa. Però allò que més interessa és conèixer la situació geològica que hi havia a l'antiguitat; per tant, cal fer estudis encaminats a saber com eren els sòls en aquelles etapes. Els estudis de sedimentologia i paleosòls, combinats amb els de la naturalesa geològica dels llocs, aportaran la informació necessària per reconstruir la diacronia geològica del paisatge.

La palinologia

Permet conèixer la flora que hi havia en aquelles etapes històriques, així com els cultius i la seva evolució a través del temps. D'aquesta informació se'n desprèn també l'evolució del clima. En primer lloc es farà la cerca de llocs idonis per a la recollida de mostres de pol·len: antigues llacunes dessecades, per poder localitzar dipòsits sedimentològics naturals. Un cop localitzats, s'iniciarà la recollida de columnes pol·líniques.

La zoologia

Per poder conèixer els animals domesticats de les cases de camp de l'antiguitat, s'estudiaran les restes de fauna de tres jaciments de la zona que presenten condicions adequades per obtenir-ne resultats significatius: un jaciment romà costaner, un altre de la plana interior i un tercer d'ibèric. S'ha triat, per les seves possibilitats i riquesa, el jaciment dels Antigons (Reus), del qual el MASV conserva un important lot de restes òssies recuperades d'un abocador d'entre els segles I i III, i el jaciment de la Llosa (Cambrils), que també ha donat importants restes d'ossos d'animals. Falta determinar el tercer jaciment. L'estudi donarà dades sobre els animals domèstics, la ramaderia i sobre el consum carni de l'època.

En plantejar un estudi de paisatge antic d'una comarca, creiem que és bo d'emmarcar-lo dins del projecte internacional de la *Forma Orbis Romani*. Es tracta d'un projecte promogut per la Unió Acadèmica Internacional (UAI) que proposa l'elaboració del mapa de l'imperi romà en fulls a escala 1:25.000, que incorpora els estudis topogràfics de tots els vestigis del món antic que han subsistit fins als nostres dies. Diversos països –com per exemple Itàlia i França– han desenvolupat àmpliament aquest projecte, que a més del seu alt valor científic, constitueix un element molt útil per a l'adequada gestió del Patrimoni Arqueològic. A Catalunya, els arqueòlegs es van proposar de seguir aquesta iniciativa des de la seva formulació el 1922. L'Institut d'Estudis Catalans va publicar-ne el primer volum el 1928: la *Forma Conventus Tarraconensis I: Baetulo - Blanda*, obra de J. de C. Serra Ràfols.

Però els esdeveniments posteriors a 1936 van estroncar-ne la continuïtat. Actualment, l'IEC ha tornat a reprendre la tasca iniciada per Serra Ràfols. Per tant, ens proposem d'incloure l'elaboració del full de la *Forma Orbis Romani* corresponent a la plana propera a Tarraco, del Tarragonès des del riu Francolí i del nord de la comarca del Baix Camp fins al municipi de Cambrils, en l'estudi de paisatge antic que hem enunciat més amunt, per tal de donar-li major solidesa metodològica, homologació i projecció internacional, i tal i com ja vam fer amb la del Baix Penedès. L'enquadrament dins d'aquest projecte internacional converteix els resultats en doblement valuosos des del punt de vista científic, car permet les comparacions amb altres territoris perquè utilitza els mateixos paràmetres de recerca. En conseqüència, facilita els estudis més amplis, de conjunt o comparatius de diferents zones del món antic.

¹ J. GUITART, J. M. PALET i M. PREVOSTI (eds.), *Territoris antics a la Mediterrània i a la Cossetània oriental*, Simposi Internacional d'Arqueologia del Baix Penedès, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Barcelona 2003.

ICONOGRAFIA D'UNA LÀMINA REPUSSADA, DE BRONZE, DEL MUSEU DE REUS

ISABEL RODÀ

Universitat Autònoma de Barcelona

Trobada i descripció de la peça

L'objecte d'aquest estudi consisteix a revisar una làmina repussada, de bronze, procedent de la vil·la romana de Parets-Delgades (la Selva del Camp) i conservada en el Museu d'Arqueologia Salvador Vilaseca de Reus (núm. d'inv. 3076).¹

La peça va ser trobada el 23 de març de 1936, d'acord amb el diari d'excavació del senyor Pere Rius i Gatell, en el rebliment del sector septentrional del pati de l'ermita, i va ingressar tot seguit –ensems amb altres materials– al Museu de Reus.² Fou donada a conèixer –l'any 1952– per Antonio García y Bellido, a la revista *Archivo Español de Arqueología*.³ El professor García y Bellido acabava el seu article tot dient, textualment: *Así, pues, creo puede aceptarse provisionalmente la data del siglo III, en espera de que un estudio más afortunado precise mejor el problema y proponga una solución más aceptable que la ahora hecha*. Intentem recollir ara l'envit llançat pel mestre i, amb tota l'admiració per la seva tasca ingent, en proposarem una interpretació força diferent – però coincident en alguns punts –, amb l'ànim de poder aportar uns quants elements de reflexió.

Es tracta del fragment d'una planxa de bronze, repussada, de 20 cm de llargada per 6 cm d'amplada (figura 1).⁴ El marge superior és rivetejat per un marc en què hi ha una trena contínua, però l'inferior s'ha perdut. A la franja central s'observen quatre elements figurats. En els dos extrems hi ha dos caps de front, quasi idèntics, dins de sengles cercles perlats (figura 2); el rostre és rodanxó, amb el nas sortint, la boca entreoberta i els grans ulls

oberts, amb l'iris prominent. El cabell és tractat de manera esquemàtica, sobretot als dos costats de les galtes, mitjançant tres grups de línies concèntriques que superen el semicercle i que s'assemblen a unes oves. Per les ales existents en els temporals, es poden identificar com dos caps de Gòrgona. A la part central es representen els perfils enfrontats de sengles bustos humans, femení el de la dreta i –aparentment– masculí el de l'esquerra, amb corona turriforme o radiada (figura 3). Aquests dos personatges van ser interpretats com Selene i Endimió, i la placa fou considerada funerària i pertanyent a la decoració d'una capsa de matèria orgànica. Pensem que es tracta, efectivament, d'una planxa per revestir el lateral o –millor– el frontal, preferentment a la tapadora, d'una capsa o cofre de fusta, atesa la presència evident de petits forats per als claus o reblons de fixació. Coneixem uns quants exemplars excepcionals de capses de fusta amb làmines de bronze repussat i també d'ivori amb ornamentació d'argent, datables a l'Antiguitat tardana, i són especialment abundants a la Panònia, amb decoració de temes figurats, caps de Gòrgona i retrats.⁵

Anàlisi iconogràfica

Analitzem ara els dos bustos humans que apareixen a la làmina, ambdós de perfil hieràtic i esquemàtic. El femení mira cap a l'esquerra i duu sobre l'espatlla un mantell drapejat o *palla*, d'escot en V; en el rostre, de perfil hel·lènic, destaca el gran ull ametllat i frontal. El pentinat es distribueix a partir d'una ratlla mitgera, amb diverses ones de cabell que emmarquen la cara i que es recullen en una trossa baixa cap a dalt; un seguit de flocs s'ajusten al crani en direcció quasi vertical a les ones a què acabem de referir-nos. A. García y Bellido

FIGURA 1. LÀMINA DE BRONZE PROCEDENT DE LA VIL·LA DE PARETS-DELGADES (LA SELVA DEL CAMP). FOTO: F. X. CABRERO / IMMR.

va cridar l'atenció sobre un creixent lunar que corona aquest bust femení.⁶ L'estat actual de la peça no permet veure'l amb nítida claredat, però sembla que sí, que efectivament s'hi poden apreciar dues petites puntes, una mica més gruixuda la de l'esquerra que la de la dreta, a més d'una possible diadema. Seguirem, doncs, en aquest punt, l'avesat ull crític del professor García y Bellido.

La figura que mira a la dreta i que ens sembla masculina, representa un home jove, imberbe, també de perfil hel·lènic, amb barbata prominent i un ull frontal, tot i que no tan exagerat com el de la figura femenina. El cabell curt cau en flocs sobre el front. Les seves temples són cenyides per una corona potser radiada o turriforme, estilitzada segons una tipologia que trobem en encunyacions i segells de ciutats del Pròxim Orient.⁷ De tota manera, atesa la deterioració de la part posterior del cap, en especial del clatell, no podríem descartar *a priori* que tinguem al davant la imatge d'una *Tyche* o personificació d'un lloc o ciutat.

Les característiques estilístiques de la peça semblen respirar un aire oriental. Els trets de la figura femenina, en especial l'ull, l'abillament i el pentinat podrien portar-nos a una cronologia tardana, potser a l'època constantiniana.⁸ Examinem amb més deteniment aquesta qüestió, mirant d'analitzar primer si es pot tractar realment de retrats que fins i tot podrien ser imperials, ço que no és estrany en làmines de bronze per a finalitats diverses; és curiós que la primera impressió que aquesta peça va causar en els seus descobridors

fos que podria tractar-se de representacions del mateix August i de la seva esposa.⁹ Cal destacar, tanmateix, que és necessari aprofundir encara en la qüestió de la iconografia numismàtica.¹⁰

L'aportació de la numismàtica

Hi ha peces que segueixen de molt a prop els retrats numismàtics, tant en monedes com –sobretot– en medallons.¹¹ Especialment suggeridor al respecte és l'interessant treball de M. Gualtieri, que estudia un total de cinc exemplars –de forma quadrada, de 6 / 5,5 cm de costat– procedents de Cortona, i dos més de Roma i de París, amb retrats imperials derivats d'encunyacions oficials del segle III dC, unes peces molt poc comunes destinades a ser aplicades sobre petits cofres o *loculi* que contindrien donacions imperials (*missilia*) per als propietaris de la vil·la d'Ossàia, en el cas de Cortona.¹²

Però, en el nostre cas, la làmina és de dimensions més grans i no només conté retrats, sinó que estan delimitats per una sanefa i flanquejats per caps de Gòrgona; haurem de cercar, per tant, altres explicacions. A més, aquí no podem parlar de derivacions d'encunys monetaris sinó –com a molt i només de manera hipotètica– d'inspiració en aquests encunys; volem assenyalar, no obstant, que les dimensions d'uns 4 cm d'altura per als bustos coincideix amb las dimensiones mitjanes dels medallons de bronze, com indica també M. Gualtieri.¹³

Fem un breu repàs, per acceptar o descartar propostes, a allò que ens diuen les monedes del moment, amb

la intenció de contextualitzar millor el període històric. Un fet ha estat ben constatat: que, a partir dels anys 260-270 dC, les esposes dels emperadors desapareixen de les representacions monetàries,¹⁴ amb un lapse de temps que només serà cobert amb les dones –la mare i l'esposa– de Constantí al començament del segle IV dC. Hi va haver dues glorioses excepcions en aquesta regla general: Salonina, esposa de Gal·liè, i Severina, casada amb Aurelià. Per altra banda, després de les escasses monedes de Màgnia Úrbica i de Galèria Valèria, hem d'esperar als esplèndids exemplars constantinians per trobar una presència reiterada d'Helena i Fausta.¹⁵

És a dins d'aquest marc cronològic en què ens sembla que ha d'oscil·lar la plaqueta que motiva aquest estudi. Vegem-ne els detalls. Per bé que a partir del segle III dC va guanyant terreny a l'ull de perfil un iris cada vegada més destacat, no serà fins al començament del segle IV que el gran ull ametllat es representi pràcticament de front, tot i que mai d'una manera tan exagerada com a la làmina que ens ocupa. D'altra banda, el drapejat de l'escot de la figura femenina troba més paral·lels en els retrats numismàtics de Salonina i de Severina que en els d'Helena o Fausta, més arrodonits i cenyits al coll i tot sovint amb collarets de denes.¹⁶

Quant al pentinat femení, no coincideix amb cap dels de les *Augustae* que acabem d'esmentar. L'ur *look* recorda el de representacions ideals des de l'època hel·lenística i, dins dels retrats, també els de les emperadrius Faustina *minor*, Lucil·la, Crispina i de la síria Júlia Mamea. Podem observar un pentinat semblant, durant l'imperi d'Aurelià, en una moneda de la seca d'Alexandria que representa la reina Zenòbia de Palmira, la qual fins i tot es recull els cabells al clatell mitjançant una petita trossa cap a dalt.¹⁷ Sabem que tant les monedes de Zenòbia com les del seu fill Vabal·lat en solitari, sense Aurelià, són molt rares i àdhuc un estudi tan especialitzat com el de R. A. G. Carson conclou que es necessiten més evidències i troballes, sigui en tresors o en excavacions.¹⁸ En aquest article, l'autor reproduceix un total de sis antoninians de Zenòbia, amb un pentinat amb *stephané* típic de mitjan segle III dC, com els que duen les mateixes Salonina i Severina.

Som conscients d'aquesta migradesa de referències numismàtiques, però ens sembla una dada important que la seca d'Alexandria, a partir de la primavera de l'any 271 dC, deixés d'encunyar moneda amb Aurelià i Vabal·lat per fer emissions amb Vabal·lat com a august i Zenòbia com a augusta, l'autenticitat de la qual és fora de dubte.¹⁹ Aquest fet sembla assenyalar una intenció propagandística clara de posar al mateix nivell Zenòbia

i Vabal·lat amb Salonina i Gal·liè, o també d'emular la parella imperial, Severina i Aurelià, que apareixen respectivament en el revers i l'anvers de les encunyacions de bronze.²⁰ Les monedes alexandrines de Zenòbia i Vabal·lat podrien anar per aquest camí en un moment, a més, d'obert desafiament al poder de Roma i d'Aurelià. Podem recordar també les emissions de Severina com a *Iuno Regina*, amb creixent lunar, i d'Aurelià com a *Iouis Stator* i Sol, tal com havien fet abans Júlia Domna i Septimi Sever, interpretades com la commemoració del govern còsmic dels emperadors.²¹ És aquest un aspecte important que ens interessa assenyalar perquè pot explicar el brou de cultiu en què fou gestat el model de la peça de la vil·la de Parets-Delgades.

Fins aquí hem fet unes breus consideracions sobre el context històric que va poder agombolar la manufactura de la làmina de bronze que estem estudiant. Creiem que la cronologia del model podria quallar bé en els anys setanta del segle III dC, atès el panorama que ens dibuixen les monedes i els medallons del moment. Val a dir, però –i després del que hem anat examinant–, que en cap cas no podem establir una relació, ni tan sols llunyana, amb encunyats monetaris. De tota manera, les monedes –en especial les alexandrines– i la nostra peça semblen respirar uns aires molt similars.

Hipòtesis i propostes

A tall de conclusió, podríem dir que la làmina que és objecte d'anàlisi ens sembla que reflecteix models orientals, alexandrins probablement, en què s'inspirà l'artesà que va repusar la peça. El model es va poder originar dins els corrents propis de la cronologia que acabem de proposar, però la seva manufactura, especialment la del gran ull ametllat, es pot portar fins al començament del segle IV dC. Per finalitzar, formularem les quatre qüestions que se'ns ocorren, tot intentant de donar-los resposta:

1ª - ¿Podem veure-hi, realment, uns retrats imperials desdibuixats? El més temptador i bonic seria respondre afirmativament, però no creiem tenir els elements suficients per poder fer-ho. Considerem, per tant, que no es tracta d'efígies imperials.²²

2ª - ¿Podem veure-hi imatges de particulars, d'acord amb el moment? Ens sembla poc probable, si tenim en compte els atributs de corona i de creixent lunar sobre els caps.

3ª - ¿Som al davant de la personificació d'un lloc o ciutat i d'una imatge femenina?²³ En aquest cas, ¿com interpretar el bust femení amb el creixent lunar? Potser una *interpretatio in forma deorum*? No acaba d'entusiasmar-nos, aquesta idea.

FIGURA 2. DETALL D'UN DELS CAPS DE GÒRGONA, A L'EXTREM DRET DE LA PEÇA, AL COSTAT DEL BUST FEMENÍ. FOTO: F. X. CABRERO / IMMR.

FIGURA 3. DETALL DE LA PART CENTRAL DE LA MATEIXA LÀMINA, AMB ELS DOS BUSTOS ENFRONTATS. FOTO: F. X. CABRERO / IMMR.

4ª - O bé, ¿podríem identificar les imatges com a representacions ideals del Sol i de la Lluna?²⁴

En ajuda d'aquesta darrera hipòtesi poden venir, en concret, tres capses amb làmines de bronze repussat, de procedència egípcia. La primera d'aquestes capses es conserva a Amsterdam, tot i constar com a trobada a Egipte, potser a la mateixa Alexandria.²⁵ Conté bustos d'Isis –amb una mitja lluna entre el mentó i la diadema– i d'Apol·lo. Però el que crida més l'atenció és la similitud dels caps de Gòrgona amb els de la placa que aquí estem estudiant: semblen seguir un model idèntic i sortir d'un mateix taller; la peça d'Amsterdam ha estat considerada un treball alexandrí del començament del segle IV dC.²⁶ Una segona peça, conservada al Caire, és una làmina amb divinitats egípcies, Isis inclosa, i també amb rostres de Gòrgona.²⁷ Un tercer exemple, encara més curiós per al nostre objectiu, és una capsa de fusta folrada de bronze repussat, en força bon estat, avui també servada al Caire.²⁸ A la cara anterior, distribuïda com les altres en dos registres, veiem a la part inferior dos caps de Gòrgona, a l'interior de cercles perlats, semblants als nostres, i –al seu costat– la deessa Isis entronitzada amb el seu fill a la falda. En el registre superior, dos bustos enfrontats en cadascun dels extrems: femení el de la dreta i masculí el de l'esquerra. El femení és molt pròxim al del Museu de Reus pel que fa a l'abillament (*palla*) i el pentinat, per damunt del qual es veu una petita mitja lluna: es tractaria de Selene. El masculí, pitjor conservat, duu una corona de la mateixa mena que la nostra i que H. Buschhausen considera una corona radiada corresponent a la imatge del Sol,²⁹ tot

i que no es tracta de la típica representació dels raigs divergents.

Conclusió

Amb tot el que hem dit, ens sembla haver aconseguit apuntar un més que probable origen alexandrí per a la manufactura de la làmina del Museu de Reus i perfilar també el panorama que ofereix el marc històric, amb una anàlisi de la iconografia de les monedes que ens serveix per explicar l'ambient en què va sorgir el model que roman en la làmina (els anys setanta del segle III dC), per bé que les seves característiques formals puguin portar-nos ja vers molt al començament del segle IV dC. El caràcter intemporal dels pentinats de les representacions ideals pot fer comprensible aquesta oscil·lació, però els trets físics d'ambdós perfils semblen apuntar preferentment a una cronologia més tardana. La placa repussada probablement va folrar una valuosa capsa que ens donaria un índex de la riquesa dels béns mobles dels propietaris de la vil·la de Parets-Delgades, decorada amb paviments de mosaic que han estat datats a mitjan segle IV dC.³⁰

Amb les nostres reflexions esperem haver contribuït a un millor coneixement d'aquesta peça singular, tot oferint unes pinzellades en la línia del que A. García y Bellido ja va suggerir i per aportar un petit gra de sorra al panorama "provincial" que amb tanta eficàcia, profunditat i elegància ha sabut captar la nostra homenatjada, estimada amiga i col·lega, Pilar León.³¹

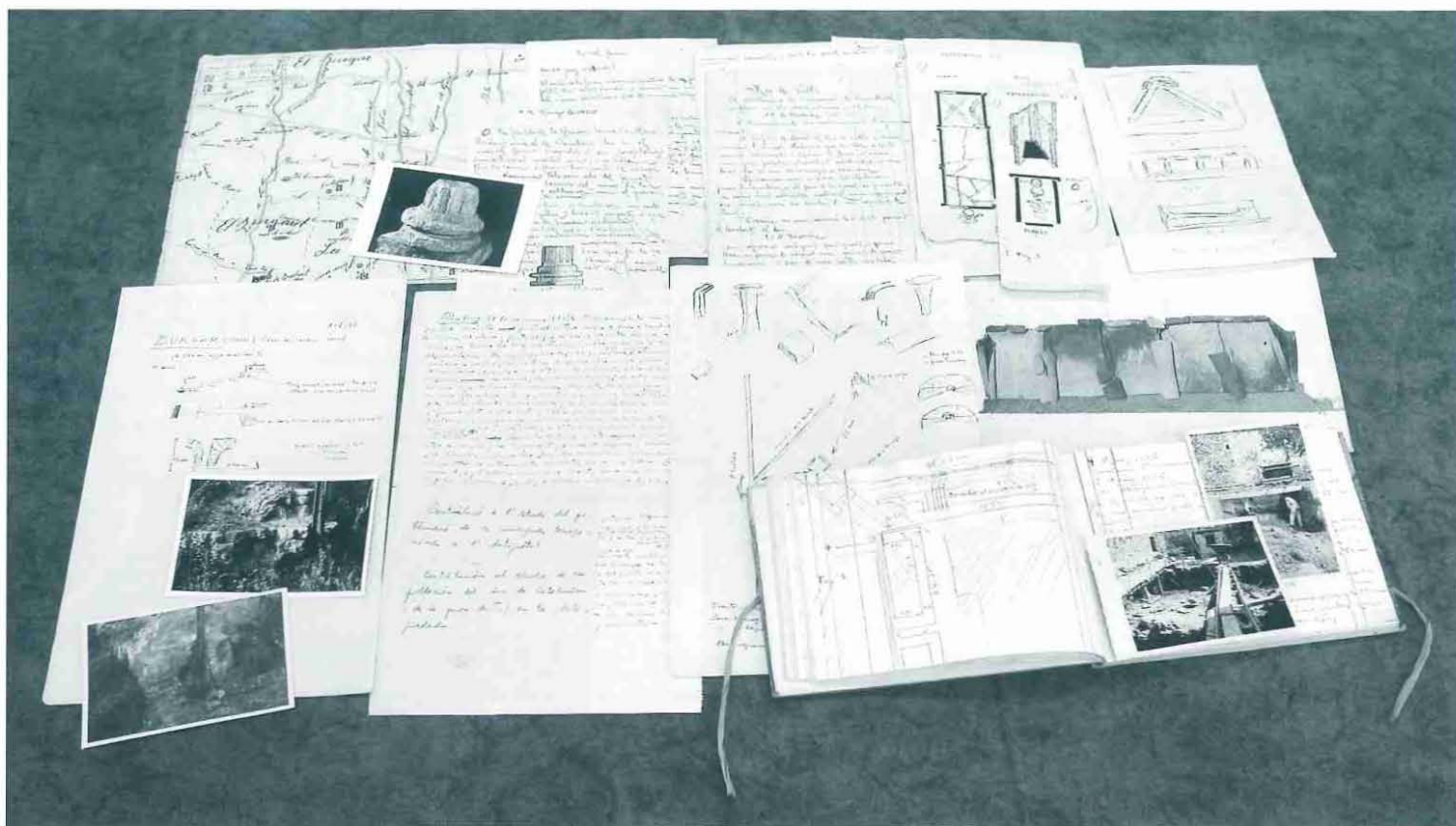
NOTES SOBRE ELS FONTS D'ÈPOCA ROMANA I LA DOCUMENTACIÓ DEL MUSEU D'ARQUEOLOGIA SALVADOR VILASECA

JAUME MASSÓ CARBALLIDO
Director del MASV

Una visita, ni que sigui ràpida, al Museu d'Arqueologia Salvador Vilaseca (MASV) posa en evidència que la gran majoria de les peces exposades actualment corresponen a èpoques molt anteriors a la presència romana en les nostres contrades. Com és prou sabut, gairebé tots aquests materials prehistòrics i protohistòrics procedeixen de l'antiga i extraordinària col·lecció particular del metge i prehistoriador reusenc Salvador Vilaseca Anguera (1896-1975), que fou cedida –ja fa més de vint anys– a la ciutat per la seva família. Tot i això, els fons arqueològics d'època romana del MASV són prou importants i significatius com per ser tinguts molt en compte en qualsevol estudi global o particular del poblament antic o tardoantic de l'entorn de la ciutat de Tarraco, és a dir, de l'anomenat *ager Tarraconensis*.

Sens dubte, la romanització del territori que avui coneixem com a Camp de Tarragona, iniciada amb la fundació de la colònia Tarraco (218 aC) i closa amb la fi de la dominació visigòtica i la conquesta musulmana (pels volts del 714 dC), és un fenomen transcendent i ineludible de la nostra història. L'ocupació i l'explotació agroramadera de l'entorn de la ciutat romana va ser especialment intensa durant l'època altoimperial, a la qual corresponen molts dels materials procedents de les vil·les localitzades als actuals termes municipals de Reus (partides dels Antigons, Monterols, la Buada, el Vilar, la Grassa, la Catafara, el Roquís, etcètera), la Canonja (la Boella), Riudoms (Mas de Gomandí i les Timbes), Riudecols (les Roques), la Selva del Camp (Parets-Delgades), Salou, Vilallonga, Alcover, Cambrils i tants d'altres. Cal citar, pel seu evident interès, les escultures de marbre recuperades a la vil·la dels Antigons (Reus), concretament una singular representació de la deessa Cíbele (dempeus, flanquejada per dos lleons),¹ una altra de Bacus, déu del vi i la verema (nu, amb la pantera als

peus), i el bust d'un sàtir (aparentment, un antic retrat retocat), a més de diversos fragments d'altres estàtues i figures. Són destacables, així mateix, el bell tors de Bacus trobat a la vil·la del Murtrar (Riudoms);² la placa amb màscara teatral bàquica, en relleu, procedent de Tarragona; l'estela funerària amb la representació d'un matrimoni, en forma de dos bustos en relleu, també procedent de la veïna ciutat; la petita làmina de bronze, repussada, amb gòrgones i possibles retrats imperials, de la vil·la de Parets-Delgades (la Selva del Camp), excavada abans de la guerra civil de 1936-1939 pel Museu de Reus;³ les diverses inscripcions llatines sobre làpides, ares i pedestals de marbre o de pedra local (de Tarragona, Reus, Cambrils i Salou); les monedes i els diferents objectes d'argent, de bronze (sobretot d'abillament personal), d'ivori, d'os, de terra cuita i de vidre dels Antigons (Reus), les Timbes (Riudoms), la Grassa (Reus-Constantí) i altres jaciments; els modestos enterraments d'inhumació, amb fosses protegides amb lloses de pedra –com el de les Roques, de Riudecols, del qual procedeix un ungüentari de vidre bufat– o amb senzills sarcòfags de pedra o sepulcres bastits amb àmfores o amb tègules i ímbrices –com els del mas de Tramuntà (Ginestar) o els dels jaciments reusencs del mas de Valls, de l'Hort Lluny, de la Buada i dels Antigons;⁴ les àmfores procedents de troballes submarines en aigües de Cambrils, Salou i l'Ametlla de Mar; les peces ceràmiques d'importació (especialment vasos de *terra sigillata* i llànties amb decoració), i les àmfores, tègules, antefixes i altres materials de construcció fabricats als forns romans dels Antigons (Reus), del Mas de Gomandí (Riudoms), la Buada (Reus), Salou, Alcover, etcètera. Del període visigòtic només s'exposen –ara per ara– un anell de bronze, serpentiforme, procedent de la partida de la Grassa (Reus) i una sivella de cinyell recuperada a l'interior d'un sepulcre de lloses localitzat a la vil·la dels Antigons (Reus).

UNA MOSTRA DE LA DOCUMENTACIÓ DE L'IMMR SOBRE JACIMENTS I TROBALLES D'ÈPOCA ROMANA. FOTO: F. X. CABRERO / IMMR.

Val a dir que una part considerable de les peces antigues i tardoantigues suara esmentades van ingressar en el Museu de Reus mentre Salvador Vilaseca n'era director (1933-1975), però moltes altres hi van entrar posteriorment, gràcies a l'activitat i les gestions de diversos col·laboradors o com a conseqüència de diferents intervencions arqueològiques. L'any 1996 es va produir la cessió al Museu de l'arxiu i la biblioteca particulars del doctor Vilaseca, en una nova mostra de la generositat dels seus hereus, i això va significar un increment qualitatiu excepcional dels fons documentals i bibliogràfics de la institució.⁵ Tot i que –com és lògic– la major part d'aquesta nova donació patrimonial tenia relació amb els materials prehistòrics i protohistòrics de l'antiga col·lecció Vilaseca, també hi hagué una aportació quantitativament menor però molt destacable de cartes,⁶ oficis, notes, esborranys, informes i tota mena de documents escrits –manuscrits o impresos– i gràfics referents a troballes o jaciments d'època romana, d'entre els quals podem esmentar una bona sèrie de còpies i negatius fotogràfics. De manera gairebé paral·lela, la família de qui havia estat conservador del Museu de Reus entre 1933 i 1939, Pere Rius i Gatell, va cedir els originals manuscrits dels diaris inèdits de les excavacions portades a terme al poblat ibèric de Santa Anna (Castellvell del Camp) i a les vil·les

romanes del Mas de Valls (Reus) i Parets-Delgades (la Selva del Camp).⁷

Com és natural, tots aquests interessants materials arqueològics i fons documentals i bibliogràfics, servats actualment per l'IMMR, són a disposició dels investigadors qualificats que en sol·licitin formalment la consulta.

¹ Vegeu Eva M. KOPPEL, "La figura de la deessa Cíbele de la vil·la dels Antigons", *Informatiu Museus* (Reus), núm. 30, abril de 2005, p. 4-7. Sobre els principals jaciments romans del terme reusenc, vegeu Jaume MASSÓ CARBALLIDO, "Reus antic", *Història general de Reus*, Reus 2003, p. 58-84 (amb la bibliografia anterior).

² Vegeu la nota monogràfica que li dediquem en un altre lloc d'aquest mateix número.

³ Vegeu l'article de la Dra. Isabel Rodà publicat en aquest mateix número.

⁴ En els magatzems del MASV es conserven uns quants sarcòfags de pedra i altres materials funeraris recuperats pel Museu de Reus a la partida de Pòrtores (Reus), al bosc de l'Augustenc (la Mussara) i a altres petites "necròpolis" romanoimperials, tardoantigues i àdhuc medievals localitzades arreu de la comarca.

⁵ Vegeu J. MASSÓ CARBALLIDO, "Un importantíssim fons documental i bibliogràfic", *Informatiu Museus*, núm. 14, desembre de 1997, p. 7.

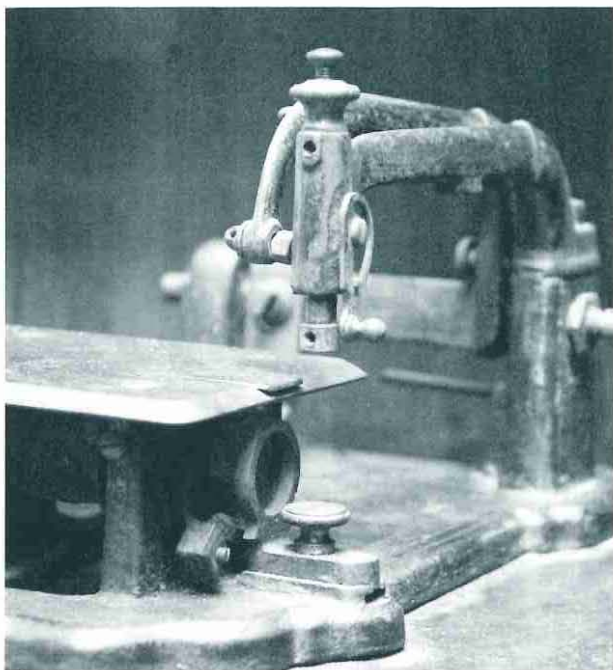
⁶ La correspondència rebuda per Salvador Vilaseca arran de la seva activitat científica és realment extraordinària, no només per la seva quantitat sinó també per la qualitat de molts dels seus corresponents. Mentre redactàvem aquestes notes, hem conegut la trista notícia de la mort del nostre antic professor d'arqueologia paleocristiana Dr. Pere de Palol i Salellas (Girona, 1923 – Barcelona, 2005), entre moltes altres coses emèrit catedràtic de la Universitat de Barcelona. Vilaseca va voler conservar tres cartes del Dr. Palol a ell adreçades, entre 1951 i 1954, a més de la comunicació impresa del casament de l'aleshores jove arqueòleg gironí i diverses publicacions científiques amb dedicatòries autògrafes.

⁷ Vegeu J. MASSÓ CARBALLIDO, "En record de Pere Rius i Gatell (1898-1973), conservador del Museu de Reus", *Informatiu Museus*, núm. 16, p. 13-15.

OFICIS PER AL RECORD, A VILALLONGA DEL CAMP

PILI RIERA

Centre d'Estudis Dr. Pere Virgili

INSTRUMENT DE BASTER, DE L'IMMR EXPOSAT A LA MOSTRA.
FOTO: F. X. CABRERO / IMMR.

Una de les tasques més importants que té el Centre d'Estudis Dr. Pere Virgili de Vilallonga del Camp és la de gestionar el Museu-Arxiu Dr. Pere Virgili d'aquesta població. Des de l'any 2000, any de la seva fundació, el museu acull una exposició permanent sobre l'il·lustre cirurgià del segle XVIII Pere Virgili (Vilallonga del Camp, 1699 – Barcelona, 1776), amb peces relacionades amb la seva vida i obra, alguna de les quals foren adquirides pel mateix Virgili per a l'ensenyança de la cirurgia en el Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona.

Una vegada finalitzada aquesta primera etapa del museu, el Centre d'Estudis es posà a treballar per condicionar un nou espai, a la planta baixa de l'edifici, per ubicar-hi el que es podria nomenar la indústria i artesanat de Vilallonga al segle XVIII. En certa manera per complementar l'exposició sobre Pere Virgili amb una mostra de quina era l'economia de Vilallonga del Camp al segle XVIII. Després d'uns anys de recopilació i d'arranjament de l'espai adequat, ara es pot inaugurar l'exposició permanent titulada *Oficis per al record*, que recull material relacionat amb les dues indústries més importants que hi havia a Vilallonga del Camp durant el

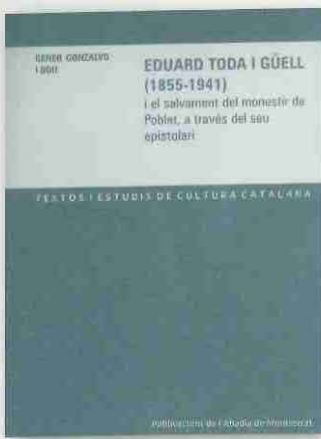
segle XVIII: la del tèxtil i la de l'aiguardent, a més d'altres oficis com ara l'espardenyer, el sabater, el boter, el baster i el minador. Per enriquir aquesta exposició, ens ha cedit algunes peces l'Institut Municipal de Museus de Reus.

De la indústria tèxtil destaquem el teler totalment manual, datat al segle XIX, que es va recuperar de l'última fàbrica de teixit que hi hagué al Morell. A Vilallonga va desaparèixer aquesta indústria al principi del segle XX. També estan exposats alguns estris utilitzats per convertir la matèria primera de lli o canem en peça confeccionada: una bregadora, una filosa, fusos, cardes, diferents fibres naturals, un mocador de seda natural fet en un dels telers de Vilallonga i amb seda obtinguda de cucs criats a les golfes de les cases del poble, etcètera.

En relació amb la fabricació de l'aiguardent, es pot veure un alambí de petites proporcions, que té almenys tres-cents anys. Fou trobat entre les ruïnes d'una casa de la plaça de l'Església que es va enderrocar l'any 2000. També es pot veure un alambí d'uns 200 litres, que tot i ser fet recentment, manté les característiques dels d'antany. Completen aquesta part diferents decímetres que servien per mirar el grau d'alcohol tant del vi com de l'aiguardent. En altres apartats es mostren un bon ventall d'eines utilitzades pel boter per fer portadores, botes, galledes... els instruments que feia servir el baster (la major part pertanyen a la donació feta l'any 2003 pel baster reusenc Josep Florit a l'Institut Municipal de Museus de Reus) per guarnir els animals i els carros; algunes peces emprades pel minador per construir mines d'aigua que havien de proveir d'aigua el poble i els camps de conreu, i els estris que usaven l'espardenyer i el sabater per confeccionar el calçat dels veïns.

L'exposició es podrà visitar fins al 8 de gener de 2006. Està oberta tots els diumenges, de 12 a 14 hores. També es pot concertar la visita trucant per la tarda al telèfon 977 840 101.

EDUARD TODA I EL SALVAMENT DE POBLET

GENER GONZALVO I BOU. *Eduard Toda i Güell (1855-1941) i el salvament del monestir de Poblet, a través del seu epistolari*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2005, 164 p.

La celebració del 150^è aniversari del naixement de l'il·lustre patrici Eduard Toda ha facilitat la publicació d'aquesta excel·lent peça a cura d'un dels historiadors que millor coneix la vida i obra del diplomàtic i mecenes reusenc. Gonzalvo ens presenta una acurada edició de cartes que fan referència al monestir de Poblet, una de les passions de Toda, que ja compartia

en la seva etapa d'adolescent amb el seu amic Antoni Gaudí. Una passió que va dur-lo a convertir-se en l'ànima de la seva restauració. El llibre, que s'obre amb un pròleg del director del MASV, Jaume Massó, té dues parts ben diferenciades. En la primera, a més a més de presentar-nos l'objectiu del treball (rere el qual no amaga la intenció de fer una nova biografia sobre Toda), fa un esbós biogràfic del personatge i de cadascun dels seus corresponsals: Bonaventura Hernández Sanahuja (1810-1891), Francesc Matheu i Fornells (1851-1938), Salvador Vilaseca Anguera (1896-1975), Ramon Miquel i Planas (1874-1950), Joaquim Guiter i Fontserè (1875-1957), Lluís Barrera i Escudero (1879-1942) i Lluís Plandiura i Pou (1882-1956). La segona part se centra ja de ple en l'epistolari, format per 108 missives triades entre els corresponsals que –segons el criteri del mateix Gonzalvo– són els més

representatius i importants "per tal de fer ressaltar el paper clau de l'il·lustre diplomàtic reusenc en el salvament del cenobi de la Conca de Barberà". En el capítol que se centra en l'epistolari, l'autor també realitza un extens i documentat article amb què contextualitza el conjunt de cartes que reproduïx, alhora que també fa un petit comentari de les cartes adreçades per Toda a l'historiador i arxiver Agustí Duran i Sanpere, que el mateix Gonzalvo ja va publicar l'any 2001. Tot seguit, hi ha la reproducció de les cartes adequadament anotades. Així, doncs, tenim entre les mans un llibre imprescindible per conèixer com es van donar els primers passos, amb la figura de Toda al davant, per la definitiva recuperació d'un dels monestirs més importants del nostre país. Gener Gonzalvo, amb aquesta obra, ha posat un nou gra de sorra per bastir la biografia d'Eduard Toda que, des de Reus, esperem impacients.

MARC FERRAN

VILA VERMELLA

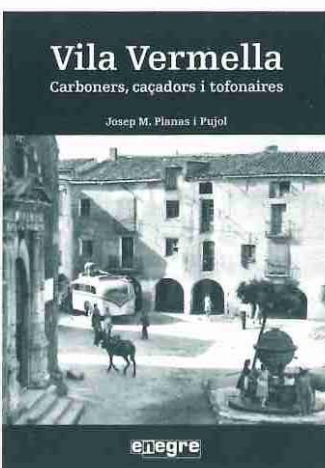
JOSEP M. PLANAS I PUJOL. *Vila Vermella. Relats d'hivern: carboners, caçadors, tofonaires*. Reus: Pragma Edicions, 2005, 132 p.

Vila Vermella és el número 6 de la variada i interessant col·lecció "En negre", de Pragma Edicions. L'autor, Josep M. Planas, nascut a Barcelona (1935) però relacionat des de molt jove amb Reus i les nostres contrades, resideix des de

ja fa uns quants anys a Prades i actualment és el regidor de Cultura del seu Ajuntament. Fa poc més de tres anys, el desembre de 2002, va publicar un altre llibre sobre les muntanyes que envolten el Camp de Tarragona, *Periple a peu pel Montsant*. El llibre que ara ressenyem, assenyadament il·lustrat amb un nombre considerable de fotografies actuals i d'arxiu, té un caràcter força més literari que l'anterior i es llegeix, de fet, com una novel·la. Tal com assenyala el títol, hi trobem tres relats que es desenvolupen a l'entorn de sengles velles ocupacions muntanyenques: la fabricació de carbó vegetal, la caça i la recol·lecció de tòfones. Estem d'acord amb l'escriptor reusenc Xavier Amorós, que va participar en les presentacions del llibre a Prades (el dia 25 de juny) i a Reus (el 27 d'octubre), en què *Vila Vermella* és un autèntic homenatge a Prades, a la seva gent i a la seva geografia

i que –a més de l'evident mèrit literari de l'obra– és una excel·lent aproximació al coneixement de la història, l'antropologia i les diverses riqueses naturals del municipi pradenc. Tot i que la bibliografia sobre Prades i el seu entorn s'ha anat incrementant –a poc a poc– en els darrers anys, encara hi ha molts aspectes que precisen l'atenció, l'anàlisi, l'elaboració i la revisió dels investigadors, dels literats, dels artistes, dels visitants... Estem convençuts que Josep M. Planas, home de teatre i de cultura, no ens deixarà amb la mel a la boca i ens oferirà –temps a venir– noves mostres de la seva creativitat. Si més no, uns quants relats més que s'ocupin de les altres tres estacions, la primavera, l'estiu i la tardor, sempre a redós de la bella *vila de Prades vermella* cantada per Antoni Rovira i Virgili fa quasi vuitanta anys.

JAUME MASSÓ

LA CONCA DE BARBERÀ I LA CIUTAT DE REUS

DIVERSOS AUTORS. *Aplec de Treballs*. núm. 23, Montblanc: Centre d'Estudis de la Conca de Barberà, 231 p.

El Centre d'Estudis de la Conca de Barberà, amb seu a Montblanc, ha editat recentment el número corresponent a l'any 2005 de la revista *Aplec de Treballs*, que en aquesta ocasió homenatja Mn. Albert Palacín Artiga, fill de la pedagoga reusenca Cèlia Artiga Esplugas. El volum conté, a més d'unes notes biogràfiques de l'homenatjat i diverses contribucions miscel·làniques (d'història, art, documentació i bibliografia), un parell d'articles relacionats amb Reus. El primer, "Aportació de mà d'obra de la Conca de Barberà a la capital econòmica del Camp de Tarragona a l'inici de l'època contemporània",

és obra dels historiadors Josep M. Grau Pujol i Roser Puig Tàrrach. A través del padró municipal d'habitants de Reus de 1820, hom analitza i relaciona nominalment els 270 emigrants conques que llavors residien a Reus; un 64,5 % són dones, moltes de les quals s'ocupen en el servei domèstic i una bona part són originàries de les poblacions més grans (l'Espluga de Francolí, Montblanc, Sarral i Santa Coloma de Queralt). Respecte a l'ocupació, hi predominava el sector terciari (comerç i serveis), per damunt del primari (agricultura i ramaderia) i del secundari (artesanat); la seva edat era jove: un 60 % tenien menys de vint anys. Els períodes d'arribada coincideixen amb la guerra del Francès i la immediata postguerra, amb greus crisis alimentàries. L'altre treball, "Nova aportació a l'epistolari

d'Eduard Toda sobre el monestir de Poblet", és de la mà de l'espluguí Gener Gonzalvo i Bou, qui transcriu i comenta set cartes –redactades entre 1925 i 1933– relatives al llarg procés de restauració del cenobi cistercenc. Els corresponents són el cerverí Faust de Dalmases i de Massot (1870-1938), l'arquitecte Jeroni Martorell, l'abat de Fontfreda-Cuixà, el comte d'El Asalto i l'escolapi A. Vidal.

J. M.

CULTURA I LITERATURA REUSENCA DEL SEGLE XIX

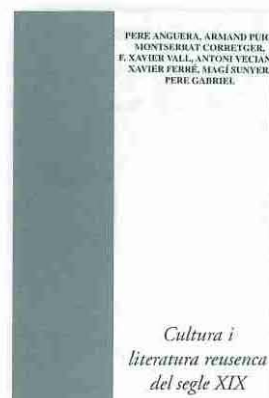
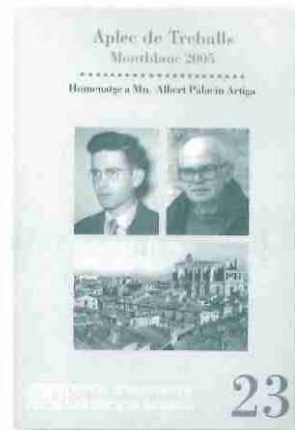
PERE ANGUERA, ARMAND PUIG, MONTSERRAT CORRETGER, F. XAVIER VALL, ANTONI VECIANA, XAVIER FERRÉ, MAGÍ SUNYER i PERE GABRIEL. *Cultura i literatura reusenca del segle XIX*. Reus: Edicions del Centre de Lectura, col·lecció Assaig, núm. 96, 2005, 301 p.

Aquest volum aplega les vuit ponències presentades al seminari "Literatura i cultura reusenca del segle XIX" que, organitzat pel Centre de Lectura, la Universitat Rovira i Virgili i l'Institut Municipal d'Acció Cultural, se celebrà a Reus entre el dies 4 i 13 de novembre de 2004. La primera ponència, de Pere Anguera (director del seminari), analitza detalladament una faceta poc coneguda de la vida del metge, polític i escriptor Pere Mata i Fontanet, concretament el període comprès entre 1835 i 1843, és a dir, dels "anys de la revolució" (p. 9-54). La segona, d'Armand Puig i Tàrrach, és una documentada aportació sobre l'eclesiàstic i "polifacètic home de lletres" Tomàs Sucona i Vallès, autor de les primeres traduccions directes al català de

textos bíblics hebreus (p. 55-76). La tercera, a càrrec de Montserrat Corretger, s'ocupa de les propostes literàries del periodista, escriptor i polític republicà federal Josep Güell i Mercader i estudia sintèticament la seva evolució intel·lectual (p. 77-123). La quarta, de F. Xavier Vall, se centra en l'anàlisi contextualitzat d'un poema de Joaquim M. Bartrina en lloança de Frederic Soler i de la Renaixença (p. 125-179). La cinquena, d'Antoni Veciana, fa un repàs de la literatura popular a Reus en el període de la Renaixença, a través de les obres de Josep Ferré i Prats, conegut com Querí, i d'altres autors, d'algunes de les quals es conserven exemplars a l'arxiu de l'IMMR (p. 181-212). La sisena, de Xavier Ferré, tracta sobre "progrés i literatura en les publicacions del Centre de Lectura de Reus", tot revisant les quatre primeres èpoques d'*El Eco del Centro de Lectura*, aparegudes entre 1859 i 1882 (p. 213-247). La setena, de Magí Sunyer, analitza amb detenció les facetes literàries de Manuel Rocamora, és a dir, els llibres de poemes, el teatre per a adults

(entre les quals *La dama de Reus*), les obres de literatura infantil, un llibre de contes i una novel·leta (p. 249-268). Finalment, Pere Gabriel dedica la seva ponència al periodista i dirigent anarquista Josep Lluçà i Pujals i a la seva obra, que es mou entre l'acràcia, el lliure pensament i la catalanitat (p. 269-301). Tot coincidint amb l'aparició del llibre, s'han portat a terme al mateix Centre de Lectura una exposició i un nou seminari en què s'ha ampliat la nòmina d'autors i de temes en estudi, que complementen i amplien la pionera obra de Joaquin Santasusagna, *Reus i els reusencs en el Renaixement de Catalunya fins al 1900*, editada per primer cop l'any 1955.

JAUME MASSÓ

“EL POTENCIAL DE LA IMATGE PER PROPORCIONAR-NOS INFORMACIÓ HISTÒRICA SOVINT NO HA ESTAT PROU UTILITZAT”

ALBERT ARNAVAT

Doctor en Història i publicista.
Director editorial i d'art de Pragma General d'Edicions

JORDI SUÁREZ

INFORMATIU MUSEUS 26

Podria explicar les línies mestres de les col·leccions de Pragma Edicions?

Pragma General d'Edicions, SL, neix al principi de l'any 2003 en una iniciativa conjunta amb Arcadi Vilella –gerent i propietari– amb l'objectiu principal d'editar llibres de temàtica local, sobre la ciutat de Reus i del seu àmbit geogràfic proper. La realitat editorial de la ciutat és rica quant a publicacions efectuades per institucions culturals. La nostra iniciativa era ocupar un espai editorial privat amb llibres il·lustrats d'alta qualitat, que incrementessin el prestigi de la ciutat en els diferents sectors i que tinguessin un interès notable per als lectors reusencs així com per als visitants. Però la tasca editorial va més enllà de la ciutat amb la nova col·lecció Mediterrània, concebuda d'àmbit nacional i global, i iniciada amb un estudi sobre l'orientalisme.

Quins són els principals problemes que es troba i quins són els valors que aporta una editorial local com la que vostè dirigeix?

La principal dificultat és el finançament de les publicacions. Tot i que comptem amb el suport de Pragma Agència de Publicitat General, SL, pel que fa a la realització tècnica dels originals –cosa que ens permet comprar la producció a un preu assequible–, el problema radica en les despeses totals d'edició, ja que en la majoria dels casos parlem de llibres de “luxe” de gran format. En aquest sentit, els nostres llibres no podrien publicar-se sense l'ajut de les institucions que, com l'Ajuntament de Reus, el Col·legi d'Arquitectes o la Cambra de Comerç, Indústria i Navegació de Reus, són conscients de la tasca que estem portant a terme.

Quin ha estat fins ara el llibre amb més ressò dels que ha publicat la seva editorial?

Un llibre és un producte únic. En conseqüència, tenim una especial estima per tots i cadascun d'ells. Amb tot, el darrer és sempre el millor. Així, el llibre Orientalisme. L'Al-Maghrib i els pintors del segle XIX, de Jordi À. Carbonell, l'últim que hem presentat, és el nostre benjamí i del qual esperem una destacada difusió arreu del país en els sectors especialitzats.

En el seu moment, vostès van apostar pel llibre de gran format, podríem dir gairebé “de luxe”. ¿Fins a quin punt tenen acceptació aquestes publicacions entre el públic?

El llibre, tot i tenir les connotacions d'un producte comercial, no es pot considerar només en aquest vessant. Un llibre reflecteix coneixements, sentiments, idees, un conjunt de valors que permeten al lector d'apreciar l'esforç de l'autor o autors i de les persones que l'han realitzat: dissenyadors, fotògrafs, correctors, impressors... Per tant, el públic dels nostres llibres són persones sensibles a aquesta realitat editorial i dins la seva jerarquia de valors els llibres ben concebuts ocupen un lloc important.

¿Quines característiques hauria de tenir un treball historiogràfic perquè un historiador pugui animar-se a portar-vos-el perquè l'hi publiquin?

A l'hora de valorar un projecte, tenim en compte molts factors, entre els quals destacaria l'interès del tema per al públic, la documentació gràfica i, evidentment, la

ALBERT ARNAVAT. FOTO: F. X. CABRERO / IMMR.

viabilitat econòmica. Han de ser llibres per al plaer dels ulls i de la ment i, en conseqüència, per a prestatgeries de bibliòfils amb mires àmplies.

Recentment, vostè ha comissariat l'exposició Cent anys de socialisme a Reus (instal·lada a la Biblioteca Central de Reus), de la qual s'ha publicat un catàleg il·lustrat. Quina línia argumental va voler seguir?

L'exposició 100 anys de socialisme a Reus permetia fer un breu recorregut pel segle d'història del socialisme organitzat a la ciutat, i viatjar encara més enllà, a les arrels del socialisme local, les primeres dècades del segle XIX. S'hi intenta explicar com s'ha anat construint i consolidant fins a esdevenir en l'actualitat la principal força política de la ciutat, de Catalunya i de l'Estat espanyol. Abasta des dels rastres de les primeres passes del moviment obrer i el socialisme a Reus al voltant de la dècada de 1830, al llarg del segle XIX –quan era la segona ciutat de Catalunya–, i del segle XX fins a l'actualitat. És difícil entendre el socialisme d'avui, d'aquests primers anys del XXI sense endinsar-nos en els seus orígens i en l'evolució ideològica i organitzativa experimentada al llarg del segle XX.

En aquests moments, si s'hi pogués dedicar plenament, quin àmbit d'estudi historiogràfic escolliria?

El que estic treballant actualment: la imatge com a instrument del coneixement històric, la fotografia com a finestra privilegiada als temps passats. El gran potencial de la imatge per proporcionar-nos informació històrica sovint no ha estat prou utilitzat. La fotografia ha tingut valor documental des de la seva invenció ja que transmet fets i idees, és a dir, missatges. Facilita l'accés popular a la informació, a la divulgació dels fets, com a fotoperiodisme, a més de ser per ella mateixa expressió artística, amb la transmissió d'idees i sentiments.

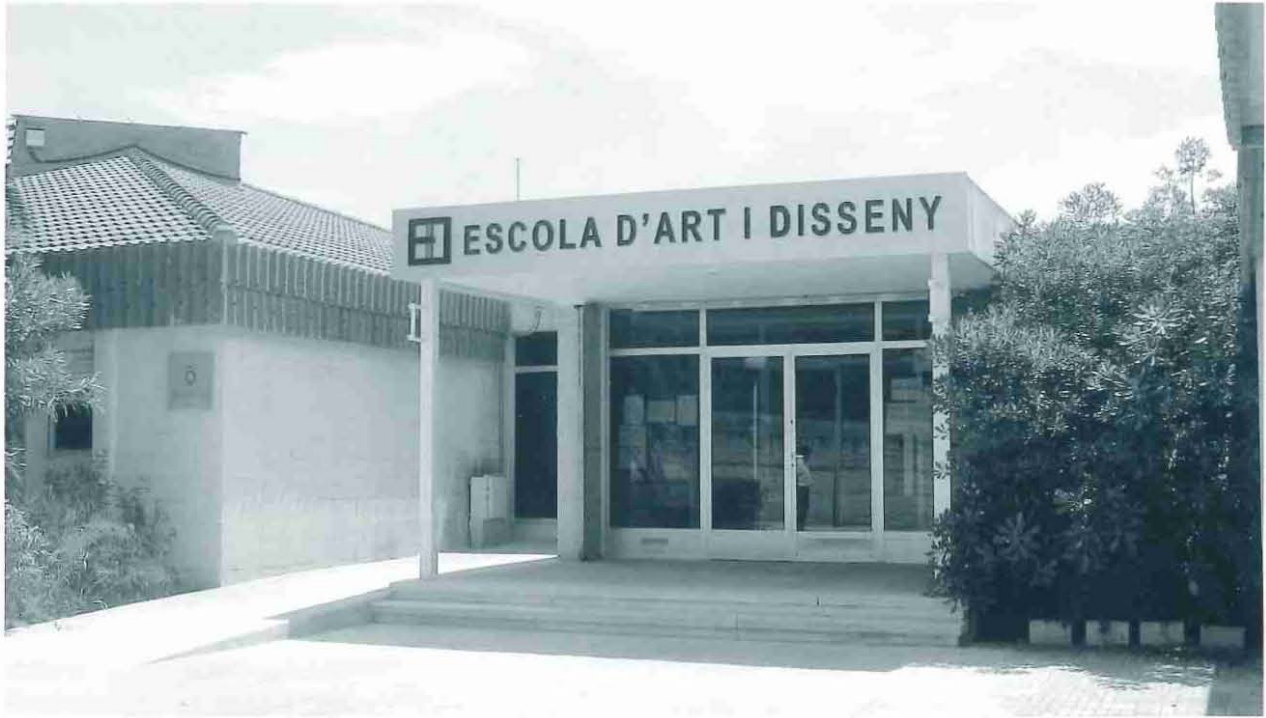
¿Amb quin racó o peça dels fons dels museus de Reus es quedaria, i per què?

Amb algunes obres de Marià Fortuny i de Josep Tapiró, dos dels millors pintors orientalistes europeus del segle XIX.

L'ESCOLA D'ART I DISSENY DE REUS

JOAQUIM VILAFRANCA

Director de l'Escola d'Art i Disseny de Reus

PORTA D'ENTRADA A L'ESCOLA D'ART I DISSENY DE REUS. FOTO: ARXIU EADR.

L'Escola d'Art i Disseny de Reus de la Diputació de Tarragona està situada al passeig de la Boca de la Mina de Reus, als afores de la ciutat, en l'entorn del conegut Institut Pere Mata. Forma part de la Xarxa d'Escoles d'Art de la Diputació juntament amb l'Escola d'Art i Disseny de Tarragona, l'Escola d'Art i Disseny de Tortosa i l'Escola Taller de Valls, regida internament dins la Corporació per l'Organisme Autònom d'Escoles d'Art de la Diputació de Tarragona.

La implicació de l'Escola al seu entorn immediat, la ciutat, i al més proper, la comarca i les comarques més properes, ve de molt lluny. Des de la seva implantació a la ciutat de Reus, ha estat punt de referència quant al moviment artístic, i sempre s'ha caracteritzat per la col·laboració, implicació i dinamització d'accions relacionades amb el món cultural més immediat. Aquest fet ha estat determinant en la Menció Honorífica Municipal que l'Ajuntament de Reus ens va atorgar l'any 2004, tot coincidint amb el 25^è aniversari de l'Escola.

El plantejament del sistema educatiu català, caracteritzat com a universal, públic, gratuït, laic, democràtic, coeducatiu, científic, integrador i compensador de les

desigualtats, és l'eix de visió de present i de futur del nostre centre. Per això el nostre model és el d'una escola inclusiva, preocupada per l'ensenyament, l'aprenentatge, el rendiment i el benestar de tot l'alumnat, sense exclusió. Aquesta preocupació porta a donar resposta satisfactòria a les tres funcions bàsiques que demanem al nostre centre:

1. La cohesió social i la igualtat d'oportunitats.
2. L'educació ètica i ciutadana de la població.
3. La transmissió de cultura, coneixements científics i artístics, així com eines de treball i capacitats que permetin als alumnes esdevenir autònoms mitjançant el treball.

En l'actualitat l'oferta formativa de l'Escola d'Art i Disseny de Reus es centra en dos eixos fonamentals:

La formació reglada

L'Escola, segons el mapa escolar vigent, té assignades les famílies de disseny d'interiors i disseny industrial dels cicles formatius d'Arts Plàstiques i Disseny, de les quals s'estan impartint en l'actualitat dos cicles de la família de disseny d'interiors:

Projectes i direcció d'obres de decoració

Aquest cicle té la finalitat de formar professionals capaços de realitzar projectes i dirigir obres de decoració, complint les directrius d'un disseny que atengui el vessant funcional, artístic i creatiu. El seu ampli camp d'intervenció abasta aspectes tècnics, econòmics i funcionals, en equilibri entre els recursos disponibles i l'aprofundiment qualitatiu en la seva coneixença i utilització. A més de realitzar dissenys propis d'elements aïllats, obres senzilles o reformes, aquest professional dirigeix, coordina i gestiona obres més complexes d'altres professionals.

Arquitectura efímera

Aquest cicle té la finalitat de formar professionals capaços de realitzar projectes i dirigir obres d'arquitectura efímera, la investigació de formes, materials i processos, i l'anàlisi de la documentació pròpia d'aquest camp professional. En concret, i tenint en compte les necessitats socials actuals, projectar espais efímers: estands, muntatges expositius, *showrooms*, escenaris televisius i publicitaris, espais lúdics, etc., i coordinar els treballs de tècnics industrials o de personal que intervén en la realització del projecte.

La formació no reglada

Tan important com la formació reglada de l'Escola és la formació no reglada que s'ofereix a l'inici de cada curs, que respon a diversos factors:

- La demanda que des de l'entorn més immediat es fa d'ensenyaments artístics no reglats.
- L'existència d'una borsa "fixa" d'alumnes i ex-alumnes que abasteixen any rere any els diferents cursos que ofertem amb l'objectiu d'ampliar els seus coneixements.

Les matèries impartides varien en cada curs, però abracem normalment els àmbits dels procediments pictòrics, el dibuix de model al natural, la història de l'art, el disseny gràfic, el gravat, l'escultura, així com la preparació per l'accés a Belles Arts o la preparació per a les proves d'accés als cicles formatius.

El disseny d'interiors, en les dues vessants abans esmentades, és en l'actualitat la disciplina en què més esforços esmercem i en què creiem més en el seu futur; estem convençuts que al llarg dels anys hem aconseguit un ensenyament d'alta qualitat (els resultats ens ho demostren, perquè l'altíssim nivell d'inserció laboral dels nostres alumnes i la qualitat de la seva obra ens ho ratifiquen). Per altra banda, la formació en

empreses, estudis o tallers permeten complementar els coneixements, les habilitats i les destreses dels mòduls que integren els currículums dels cicles de formació específica, i a la vegada contribueixen a que la relació entre l'entorn i el centre sigui cada cop més fluïda. En aquest sentit, ens satisfà i ens esperona el fet que aquest curs hagin començat a impartir-se a la nostra ciutat els estudis superiors d'arquitectura, que en certa manera vénen a ser uns estudis a un altre nivell de la nostra disciplina i que pot, a la llarga, crear inèrcies o complementaritats que de ben segur ens poden enriquir culturalment a tots.

Dins aquest context, creiem que el següent pas que hem d'afrontar és l'ampliació de la nostra oferta formativa cap al següent nivell educatiu, que és el de la diplomatura, en l'actualitat diplomatura LOGSE en disseny, i concretament en el nostre cas en l'especialitat del disseny d'interiors. La recent aprovada LOE atorga a les escoles d'art la possibilitat d'impartir tots els nivells dels ensenyaments artístics, des del batxillerat artístic fins a la diplomatura, o tal i com s'anomenarà a partir d'ara per tal d'equiparar els nivells d'ensenyament a tot Europa, el grau i/o postgrau universitari. Dins el nostre entorn, el de les escoles d'art de Catalunya, estem esperançats amb aquesta nova llei que, a diferència d'altres anteriors, reconeix el nostre treball i ens brinda la possibilitat de contribuir una mica més en els ensenyaments artístics que, en els darrers anys, semblava que havien entrat en una mena d'estat d'espera permanent.

Detalls com la creació per part del Govern del nostre país d'una Subdirecció General d'Ensenyaments Artístics, de la recuperació que planteja la LOE dels especialistes de plàstica a l'ensenyament primari o del reconeixement abans esmentat de les escoles d'art, fan que ara mateix se'ns obri un horitzó que creiem molt esperançador.

ACTE ACADÈMIC A L'EADR. FOTO: ARXIU EADR.

BREUS

IM El passat 26 d'octubre, l'Associació de Museòlegs de Catalunya va concedir els Premis AMC de Museologia corresponents a l'any 2005. En la modalitat de "Trajectòries professionals", els premiats van ser Andrea Garcia i Sastre, Maties Solé i Maseras (coautor d'un dels articles publicats en aquest número del nostre *Informatiu Museus*) i Rosa Maria Senabre i Juncosa (aquesta última a títol pòstum). En la de "Projectes, exposicions, experiències i activitats", van ser distingits la Xarxa de Museus Locals de les Comarques de Barcelona i el sistema territorial del Museu de la Ciència i de la Tècnica de Catalunya. / IM

IM Durant el 2005 se celebra el centenari de la fundació de l'Agrupació Socialista de Reus. Per aquest motiu, durant els mesos d'octubre novembre la Fundació Josep Recasens i Mercadé va organitzar una exposició commemorativa. Aquesta mostra aplegava documents històrics, alguns de principis del segle xx, relacionats amb les diferents etapes dels col·lectius socialistes reusencs. Des de la creació de la Federació Catalana del PSOE, passant per la UGT, Unió Socialista de Catalunya a Reus, el Partit Obrer d'Unificació Marxista, el Moviment Socialista de Catalunya, el PSC Reagrupament, el PSC Congrés i, finalment, el PSC-PSOE. Paral·lelament, es va presentar el llibre *Àlbum del socialisme a Reus*, una publicació que, a manera de catàleg, sintetitza les línies mestres de l'exposició que va tenir lloc a la Sala central de la Biblioteca Central Xavier Amorós. Coincidint amb la mostra, la Fundació Recasens i Mercadé i la Universitat Rovira i Virgili van organitzar un curs d'història del socialisme, en el qual van participar ponents com ara els historiadors Pere Gabriel i Santos Juliá o el

catedràtic de Ciència Política Isidre Molas (UAB). La Fundació Recasens prepara ara una publicació sobre la història del socialisme a la ciutat, d'ençà de la fundació fins als temps de la democràcia actual. / IM

IM L'Institut Municipal de Museus de Reus i l'Associació Cinema Rescat han signat un conveni de col·laboració perquè aquesta entitat organitzi el festival Memorigram durant la primera quinzena de novembre de 2006. Aquest festival aplegarà pel·lícules actuals en què s'utilitzin imatges antigues o documentals. La intenció dels organitzadors és centrar l'activitat en el nou Centre de la Imatge Mas Iglésies de Reus, tot i que algun acte important tindria lloc en un dels equipaments culturals del centre de la ciutat. El nou CIMIR pretén incloure una cinemateca que faci recerca i documentació sobre temes relacionats amb la imatge en moviment. / IM

IM L'Institut Municipal de Museus de Reus i el Centre de Lectura de Reus han signat un conveni per col·laborar en la difusió mútua d'activitats que puguin ser d'interès cultural per ambdues institucions. El Centre de Lectura i l'IMMR es comprometen a fer-se ressò en els seus mitjans de difusió de les activitats que organitzin durant el curs. Precisament, el Centre de Lectura va organitzar amb força èxit, el passat 1 de desembre, una conferència inaugural del present curs, a càrrec del cantant Lluís Llach. L'acte va consistir en una tertúlia amb els assistents i amb tres periodistes especialitzats en temes culturals presents a la taula presidencial. / IM

IM El 21 de novembre es van lliurar al Teatre Bartrina alguns dels Premis Reus 2005, durant la gala final d'aquests premis. Entre

altres, es van conèixer els premis adquisició d'obres per al fons d'art contemporani de l'Ajuntament de Reus. En nom dels guardonats va parlar l'artista Joan Casals. Un altre dels premis lliurats durant la gala fou el de recerca històrica, atorgat a l'historiador Joan Navais Icart, per un treball sobre Josep Maria Prous i Vila, que ja ha estat publicat per les Edicions del Centre de Lectura de Reus. / IM

IM El llibre *Orientalisme. L'Al-
Maghrib i els pintors del segle
xix*, coeditat per Pragma, l'IMMR, el MNAC i l'Institut Amatller, es va presentar els dies 14 i 20 de desembre a Barcelona i Reus. La publicació inclou obres destacades de Marià Fortuny i Josep Tapiró, algunes de les quals es poden veure a l'exposició permanent *Fortuny i els artistes reusencs del segle xix*, al Museu d'Art i Història de Reus. / IM

IM El passat 14 de desembre, l'escultor Marcel·lí Giné, conegut artísticament com *Marçà-Giné*, va lliurar al Museu d'Arqueologia Salvador Vilaseca un nombrós conjunt de fragments de ceràmica d'èpoques ibèrica i romana, procedents de l'important jaciment arqueològic de la finca Montagut, del terme municipal de Marçà (Priorat). / IM

IM El dijous 29 de desembre, el director del MASV, Jaume Massó, va dictar una conferència sobre "Els primers trenta anys d'Eduard Toda", a la seu barcelonina del Centre Excursionista de Catalunya. L'acte formava part del programa endegat pel CEC en commemoració del sesquicentenari del naixement d'Eduard Toda i Güell (Reus, 1855 – Poblet, 1941). Toda, soci de l'entitat des de 1883 i benefactor de la seva biblioteca, fou distingit l'abril de 1936 amb la Medalla d'Or del CEC. / IM

Petita història dels Museus de Reus

INFORMEU-VOS ALS MUSEUS DE REUS

AGENDA

M Sala Reus del Museu d'Art i Història. Fins al 8 de gener, exposició *Art al carrer*. Aquesta mostra aplega maquetes i projectes de diferents escultures urbanes realitzades per artistes de Reus, com ara el Nucli o l'Alçament d'una partida.

M Museu d'Arqueologia Salvador Vilaseca (raval de Santa Anna 59). Inauguració del curs "Patrimoni i Història", de l'Escola d'Hivern 2006 de la Delegació del Col·legi de Doctors i Llicenciats. Per a informació i inscripcions: delegaciotarragona@cdlcat.es (tel. i fax 977 239 523). Dissabte 4 de març, 10 hores.

M Horari de Nadal dels Museus de Reus: de dimarts a dissabte, de 10 a 14 h i de 17 a 20 h. Diumenges i festius, d'11 a 14

h. Dissabtes 24 i 31 de desembre, obert de 10 a 14 h (tarda tancat). Tancat els dies 25 de desembre i 1 i 6 de gener.

M Exposició sobre el fons Ornosà, organitzada per la Fototeca Municipal. A la Sala Quatre del Museu d'Art i Història, durant el mes de gener.

M Previsió de taller familiar "El Gòtic en família". Dia 14 de gener, sessió especial. La resta de l'any, cada primer dissabte de mes, excepte el mes d'agost. Amb reserva prèvia.

M Tallers didàctics per a grups i centres escolars. Taller "I tu... què hi pintes a la prehistòria?" i Taller de Minerals, tots dos al MASV (raval de Santa Anna 59). Taller sobre Art Gòtic, al Museu d'Art i Història (pl. de la Llibertat 13). Amb reserva prèvia al 977 345 418 o a www.reus.net/museus.

M Centre de Lectura de Reus. Sala Fortuny. Del 13 de gener al 5 de febrer. Exposició de Pau Roig. *Pintures amb missatge*. Cada divendres es faran diferents activitats amb motiu d'aquesta exposició a la mateixa Sala Fortuny del Centre de Lectura.

M Plaça de la Llibertat. Exposició *De simi a home*, organitzada per la Fundació "la Caixa". Fins al 22 de gener. Permet l'entrada gratuïta als Museus de Reus. La mostra proposa un recorregut des dels primers passos dels nostres avantpassats més remots fins a l'actual *homo sapiens*.

M Conferència del Dr. Eudald Carbonell, amb motiu de la mostra *De simi a home*. El 19 de gener, a les 19.30 h, al Centre de Lectura de Reus (c. Major, 15).

M Nova publicació: *El Cementiri General de Reus*. Editat per Pragma Edicions, GESFURSA i Ajuntament de Reus, presentat el passat 14 de desembre, al mateix Cementiri.

M Remodelació de diferents espais del Museu d'Arqueologia Salvador Vilaseca (raval de Santa Anna 59). Els mesos de desembre, gener i febrer es faran diferents treballs de millora (pintura i arranjaments) que poden suposar el tancament temporal d'alguns espais de sales d'exposició. Per a més informació, podeu adreçar-vos a l'IMMR, tel. 977 345 418. Les activitats didàctiques i visites de públic continuaran amb normalitat.

MUSEUS

INSTITUT MUNICIPAL
DE MUSEUS
REUS

DE

REUS

MOLT PER DESCOBRIR

TALLERS 2005-2006

+ PER IMMAGINAR NOVES PROPOSTES! CURS 2005-2006

MUSEU
D'ART I HISTÒRIA
REUS

ADREÇA: Plaça de la Llibertat, 13
43201 REUS
Tel. 977 344 833
info.museus@reus.net

MUSEU D'ARQUEOLOGIA
SALVADOR VILASECA
REUS

ADREÇA: Raval de Santa Anna, 59
43201 REUS
Tel. 977 345 418
info.museus@reus.net

- **I TU... QUÈ HI PINTES A LA PREHISTÒRIA?**
taller d'introducció a la prehistòria a través de l'art
- **EL MUSEU... QUINA MINA!**
taller de minerals. NOU ESPAI!
- **WINDOWS 1400.XV**
el gòtic, una finestra oberta al passat...
- **TALLER A L'ENTORN DEL 1900**
nou taller, a partir del segon trimestre del curs

www.reus.net/museus/
info.museus@reus.net